

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้ 1) ความสำคัญและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร 2) อินเทอร์เน็ตกับการสื่อสารออนไลน์ 3) นวัตกรรมเทคโนโลยีและสังคม 4) ผู้สูงอายุ 5) การพัฒนาอย่างยั่งยืนกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อการเรียนรู้มีส่วนร่วม

ความสำคัญและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

ประเทศไทยมีแผนแม่บท ICT ฉบับที่ 3 เป็นการดำเนินการตามกรอบนโยบายเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของประเทศไทย ระยะปี พ.ศ. 2554 – 2563 หรือ ICT 2020 ซึ่งเป็นกรอบใหญ่กำหนดทิศทางพัฒนาประเทศไทยมุ่งสู่ Smart Thailand ในปี พ.ศ.2563 โดยกรอบ ICT 2020 นี้ได้กำหนดให้มีการจัดทำแผนแม่บท ICT เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่วางไว้ โดยมีสาระสำคัญในยุทธศาสตร์ที่หนึ่ง และสาม ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลประสิทธิภาพสูง ให้ครอบคลุมทั่วประเทศ จะมุ่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลประสิทธิภาพสูงที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้แบบทุกที่ ทุกเวลา โดยกำหนดให้เทคโนโลยีที่ใช้มีความเร็วพอเพียงกับความต้องการและให้มีราคาค่าบริการที่ไม่เป็นอุปสรรคในการเข้าถึงบริการของประชาชนอีกต่อไป นอกจากนี้ ในระยะยาว โครงสร้างพื้นฐานอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง จะกลายเป็นสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่นเดียวกับ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ที่สามารถรองรับการเชื่อมต่อของทุกคนและทุกสรรพสิ่ง โดยยุทธศาสตร์นี้ประกอบด้วย แผนงานเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ 4 ด้าน คือ 1) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง ให้ครอบคลุมทั่วประเทศ มีความทันสมัย มีเสถียรภาพ ตอบสนองความต้องการใช้งานของทุกภาคส่วน ในราคาที่เหมาะสมและเป็นธรรม 2) ผลักดันให้ประเทศไทยเป็นหนึ่งในศูนย์กลางการเชื่อมต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลของอาเซียน โดยเป็นเส้นทางผ่านการจราจรของข้อมูลในภูมิภาค และเป็นที่ตั้งของผู้ประกอบการเนื้อหารายใหญ่ของโลก 3) จัดให้มีนโยบายและแผนบริหารจัดการโครงสร้างพื้นฐาน คลื่นความถี่ และการหลอมรวมของเทคโนโลยีในอนาคต เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรของประเทศอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด 4) ปรับรัฐวิสาหกิจโทรคมนาคมให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความก้าวหน้าของอุตสาหกรรมดิจิทัล เพื่อให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ยุทธศาสตร์ที่ 3 สร้างสังคมคุณภาพที่ทั่วถึงเท่าเทียมด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล จะมุ่งสร้างประเทศไทยที่ประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเกษตรกร ผู้ที่อยู่ในชุมชนห่างไกล ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาสและคนพิการ สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากบริการต่างๆของรัฐ ผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล มีข้อมูล องค์กรความรู้ ทั้งระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ในรูปแบบดิจิทัลที่ประชาชนสามารถเข้าถึงและนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยง่ายและสะดวก และมีประชาชนที่รู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร และมีทักษะในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยยุทธศาสตร์นี้ประกอบด้วย แผนงานเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ 5 ด้าน คือ 1) สร้างโอกาสและความเท่าเทียมในการเข้าถึง และใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับ ประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้พิการ กลุ่มผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ห่างไกล 2) พัฒนาศักยภาพของประชาชนในการใช้ เทคโนโลยีดิจิทัลให้เกิดประโยชน์และสร้างสรรค์ รวมถึงความสามารถในการคิดวิเคราะห์ และแยกแยะ ข้อมูลข่าวสารในสังคมดิจิทัลที่เปิดกว้างและเสรี 3. สร้างสื่อ คลังสื่อและแหล่งเรียนรู้ดิจิทัล เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ประชาชนเข้าถึงได้อย่างสะดวก ผ่านทั้งระบบโทรคมนาคม ระบบแพร่ภาพ กระจายเสียง และสื่อหลอมรวม 4) เพิ่มโอกาสการได้รับการศึกษาที่มีมาตรฐาน ของนักเรียนและประชาชน แบบทุกวัย ทุกที่ ทุกเวลา ด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล 5. เพิ่มโอกาสการได้รับบริการทางการแพทย์ และสุขภาพที่ทันสมัยทั่วถึง และเท่าเทียม สู่สังคม สูงวัย ด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล

แต่ยุทธศาสตร์ทุกด้านก็มีความสำคัญเช่นเดียวกันแต่ล้วนเกิดขึ้นเพราะความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารทั้งสิ้น ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 1 แสดงยุทธศาสตร์การพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ในแผนแม่บท ICT ฉบับที่ 3 (ปรับปรุงจากเว็บ <http://ictstou.blogspot.com/2017/11/digital.html>)

โดยรัฐบาลมีแผนพัฒนารัฐบาลดิจิทัลของประเทศไทยระยะ 3 ปี (2559-2561) ตามยุทธศาสตร์ที่ 4 ของแผนแม่บท ICT ฉบับที่ 3 ในการปรับเปลี่ยนภาครัฐสู่การเป็นรัฐบาลดิจิทัล จะมุ่งใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการของหน่วยงานรัฐ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ให้เกิดบริการภาครัฐ ในรูปแบบดิจิทัลที่ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการได้ โดยไม่มีข้อจำกัดทางกายภาพ พื้นที่ และภาษา นำไปสู่การหลอมรวมการทำงานของภาครัฐเสมือน เป็นองค์กรเดียว นอกจากนี้ รัฐบาลดิจิทัลในอนาคตจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ การบริหาร บ้านเมือง และเสนอความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของภาครัฐ โดยยุทธศาสตร์นี้ประกอบด้วยแผนงาน เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ 4 ด้าน คือ 1) จัดให้มีบริการอัจฉริยะที่ขับเคลื่อนโดยความต้องการของประชาชนหรือผู้ใช้บริการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริการที่อำนวยความสะดวกต่อประชาชน นักธุรกิจ และนักท่องเที่ยว 2) ปรับเปลี่ยนการทำงานของภาครัฐด้วย เทคโนโลยีดิจิทัล ให้มีประสิทธิภาพ และธรรมาภิบาล โดยเน้นบูรณาการการลงทุนในทรัพยากร การเชื่อมโยงข้อมูล และการทำงานของหน่วยงานรัฐ เข้าด้วยกัน 3) สนับสนุนให้มีการเปิดเผยข้อมูลที่เป็น ประโยชน์ตามมาตรฐาน open data และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคธุรกิจ ใน กระบวนการทำงานของรัฐ 4) พัฒนาแพลตฟอร์มบริการพื้นฐานภาครัฐ (government service platform) เพื่อรองรับการพัฒนาต่อยอดแอปพลิเคชันหรือบริการรูปแบบใหม่

นอกจากนี้ผู้ที่เกี่ยวข้องที่อยู่ในวงการเทคโนโลยีการศึกษาได้กล่าวถึงประโยชน์ของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำมาใช้งานกันอย่างแพร่หลายทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน เพิ่มผลผลิต ลดต้นทุนการดำเนินงาน เพิ่มศักยภาพในการแข่งขันประกอบกับเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และระบบสื่อสารโทรคมนาคมมีความก้าวหน้ามาก ทำให้ข้อมูลข่าวสารเกิดการแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว เข้าสู่ยุคสังคมสารสนเทศและการสื่อสารอย่างไร้ขีดจำกัด สุพรรณณี สมบุญธรรม (2551) กล่าวถึงการศึกษาด้านเทคโนโลยีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร 4 ประเด็น ดังนี้

1. แนวโน้มการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการจัดการศึกษาในระบบเปิด (Open Courseware & Open Education) ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าการศึกษาในอนาคตที่อาจจะพัฒนาไปไม่ทัน ตลอดจนนักเรียนนักศึกษา มีพฤติกรรมการเรียนรู้ที่แตกต่างไปตามความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ครูผู้สอนต้องปรับเปลี่ยนให้เป็นการเรียนรู้แบบผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนด้วย และผู้เรียนก็มีพฤติกรรมต้องการเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองกำหนดด้วย ครูผู้สอนไม่จำเป็นต้องจัดเตรียมเนื้อหาเองแล้วอาจจะแสวงหาได้อย่างหลากหลายในอินเทอร์เน็ตมี open courseware อยู่มากมาย ซึ่งอาจจะดีกว่าสร้างเองและประหยัดกว่าด้วย ขณะนี้ Web 2.0 ซึ่งกำลังได้รับความนิยมมากขึ้นและการจัดการศึกษาแบบ e-Learning ต้องปรับสู่ e-Learning 2.0 ครูผู้สอนต้องสร้างนวัตกรรมการศึกษาขึ้นมาให้สอดคล้องกับสถานการณ์

ที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ในประเด็นสำคัญเรื่องสื่อเรียนรู้ (Learning Object) ควรจัดสร้างให้เป็นสื่อการศึกษาที่เปิดกว้าง (Open Educational Resources) ใช้งานมีการใช้ซ้ำได้และแบ่งปันกันใช้ มีความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละสังคม ผู้ใช้ต้องไม่ถูกรอบงำทางความคิดจากสื่อเรียนรู้ที่จัดสร้างจากที่อื่นในโลก เรื่องการนำเนื้อหาที่มีลิขสิทธิ์คุ้มครองมาใช้งานต้องมีการขออนุญาตอย่างเป็นทางการ ซึ่งใช้ระยะเวลาและใช้เงินจำนวนมาก ทำให้ไม่สะดวกต่อการจัดทำสื่อการเรียนการสอนซึ่งบางครั้งต้องการความรวดเร็วในการทำงานอีกทั้งงบประมาณที่มีอยู่ก็ไม่เพียงพอต่อค่าลิขสิทธิ์ที่จะเกิดขึ้นหรือ แม้จะเพียงพอแต่ก็ไม่คุ้มค่าที่จะซื้อลิขสิทธิ์มาทั้งหมด เพราะเนื้อหาที่จะเอามาใช้จริงจะมีเพียงส่วน หนึ่งในผลงานชิ้นนั้นเท่านั้น จึงได้เสนอให้มีระบบการจ่ายค่าลิขสิทธิ์ผลงานส่วนย่อยสอนผลการสำรวจบ่งชี้ว่าอีก 3-5 ปี mobile technology จะเป็นปัจจัยที่ทรงพลังในการศึกษา มากความท้าทายสำคัญของสถาบัน การศึกษา คือ การออกแบบ การเข้าถึงคอนเทนต์ที่มี ประสิทธิภาพ และการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร ซึ่ง ต้องคำนึงถึงประโยชน์จากวิวัฒนาการ mobile learning ได้แก่ collaborative sharing และ contextual learning เทคโนโลยีไร้สายกำลังก้าวเข้ามาแทนที่ระบบมีสายในปัจจุบันระบบใหม่ที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการสื่อสารแบบ multicast ซึ่งช่วยลดเวลาการรอการตอบสนองของระบบและนักศึกษาจำนวนมาก สามารถเข้าถึงระบบได้พร้อมกัน การขยายระบบไปสู่สถาบันการศึกษามีเป้าหมาย ขยายขอบเขตการศึกษาออกไปนอกสถาบัน ซึ่งสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมการเรียนรู้และกระแสการให้บริการการศึกษาของโลกปัจจุบัน อุปกรณ์ไร้สายกำลังเป็นเทคโนโลยีทำให้การเข้าถึงข้อมูลง่ายขึ้น ระบบการเรียนการสอนต้องเปลี่ยนจากครูเป็นผู้ป้อนความรู้ให้นักเรียนเป็นระบบนักเรียนเป็นศูนย์กลาง นักเรียนกำหนดการเรียนรู้เอง และเรียนรู้แบบ project-based มากขึ้น ลักษณะการเรียนรู้ เปลี่ยนเป็นเน้นแสงและเสียง การรับความคิดเห็น การทำงานเป็นกลุ่มและการใช้ตรรกะ ของเกมมาปรับใช้ในการเรียนการสอน โลกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยเปลี่ยนจากระบบ analog เป็น digital เปลี่ยนจากแยกอิสระเป็นเชื่อมโยง เปลี่ยนจากเชื่อมต่อด้วยสายเป็นไร้สาย มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น แทนที่จะบริโภครายอย่างเดียวก็นผลิตด้วย และเปลี่ยนจากปิดเป็นเปิดกว้าง การศึกษาไม่จำกัดอยู่แต่ในมหาวิทยาลัยและห้องสมุดเท่านั้น สภาวะการณ์เช่นนี้ส่งผลให้เนื้อหาในการศึกษาต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ทันโลก การเปิดกว้างของเนื้อหาควรถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญหลักในการศึกษา โดยอาจารย์และสถาบันมีบทบาทในการเปิดกว้างเนื้อหาการเรียนการสอน

2. แนวโน้มการใช้ซอฟต์แวร์โอเพ่นซอร์สเพื่อการบริหารจัดการและการดำเนินการด้าน

E-Learning คำว่าซอฟต์แวร์โอเพ่นซอร์ส คือ ซอฟต์แวร์ที่ให้รหัสต้นฉบับ (source code) มาด้วย ทำให้ผู้ใช้สามารถนำไปพัฒนาเพิ่มเติม ปรับเปลี่ยนตามความต้องการ หรือแจกจ่ายต่อไปได้ ในขณะที่ ซอฟต์แวร์ลิขสิทธิ์ ไม่อนุญาตให้ทำเช่นนี้ ความสำคัญของซอฟต์แวร์โอเพ่นซอร์ส ทำให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาทักษะ ผู้พัฒนาเข้าไปร่วมในชุมชนการพัฒนาด้วย เกิดการแบ่งปันความรู้แก่ผู้อื่น เกิดโอกาสทางอาชีพและธุรกิจ เช่น โอกาสในการเป็นเจ้าของธุรกิจ การจ้างงาน สร้างรายได้ และพัฒนาทักษะนักเรียนนักศึกษา สร้างมูลค่าเพิ่มโดยไม่ต้องจ่ายค่าใบอนุญาต มีข้อยืนยันจากกรณีศึกษาในประเทศอเมริกา อาร์เจนตินาโดยเฉพาะบราซิลและอินเดียใช้ซอฟต์แวร์โอเพ่นซอร์สเกือบ

ทั้งหมด ซอฟต์แวร์โอเพ่นซอร์สหลายโปรแกรมมีคุณภาพดีหรือ ดีกว่าซอฟต์แวร์ลิขสิทธิ์ เนื่องจากได้รับการพัฒนาจากคนกลุ่มใหญ่ทั่ว ในการใช้ Open Source Software ได้พัฒนาจากลินุกซ์ซึ่งปัจจุบันก็ยังใช้ได้ดี โดยใช้ภาษา JAVA, C++, Fortan, BASIC การมีโอเพ่นซอร์ส สร้างโอกาสให้นักศึกษาได้เรียนรู้และทดลอง นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยยังเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนผู้พัฒนาลินุกซ์ด้วย ตัวอย่างวิชาที่นำโอเพ่นซอร์ส มาใช้คือ การจัดการองค์ความรู้ โดยนำ Wiki, Freemind, blog มาใช้ (มหาวิทยาลัยบูรพา) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ใช้โอเพ่นซอร์สในการทำServerเป็นส่วนใหญ่ และมักพัฒนาเอง เช่นระบบบัญชีงานบุคคลการสร้างและพัฒนางานด้านสื่อและการศึกษาและมหาวิทยาลัยต้องพัฒนาระบบต่างๆใช้ เอง ทำให้ช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย Open Source Software ยอดนิยมระดับโลกที่เป็น Content Management System (CMS) คือ Moodle ซึ่งได้รับการออกแบบเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนการสอนในสภาพแวดล้อมของการ ร่วมคิดร่วมทำ (Collaborative Environment) ปัจจุบัน Moodle กำลังเติบโตอย่างมหาศาลใน 188 ประเทศทั่วโลกแปลเป็นภาษาต่างประเทศ 75 ภาษา สัดส่วนของสมาชิกแบ่งเป็นครู 35% โปรแกรมเมอร์/ผู้บริหารระบบ 22% ผู้บริหารสถาบันการศึกษา 16% และนักวิจัย 11% ในส่วนการพัฒนา Moodle มีข้อได้เปรียบตรงที่การมีส่วนร่วมในชุมชนทั่วโลกของ Moodle ประกอบด้วย การเปิดกว้างรับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะขนาดของโครงการ พัฒนาซอฟต์แวร์ใหญ่มาก(ประเมินมูลค่าพัฒนา Moodle สูงถึง 17.4 ล้านบาท) การให้ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นของสมาชิกมีประโยชน์กับชุมชนอย่างกว้างขวางและเป็นการสร้างการเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการศึกษาทั่วโลก ความสำเร็จในการนำ Moodle มาใช้งานคือ Moodle เป็น Open Source Software ที่ช่วย ในการจัดระบบการเรียนการสอนผ่านเว็บด้วยกิจกรรม สนับสนุนมากมาย แนวคิดของ Moodle คือนักเรียนก็เป็นครูได้ ฉะนั้นผู้เรียนสามารถออกแบบหลักสูตรและประมวลรายวิชาได้ สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ส่วนครูมีหน้าที่เป็น facilitator มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้พัฒนา Moodle มาใช้งานในชื่อ CMU-Online มีการฝึกอบรม คณาจารย์และบุคลากรในการใช้ CMU-Online และสร้างคู่มือใช้งาน สร้างระบบเชื่อมต่อกับ ระบบของสำนักทะเบียนคุณลักษณะของระบบมีหลายประการ เช่น ข้อมูลสถิติการเข้าใช้งานส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน (เพิ่มการเข้าถึง) electronic self-access learning, clipart gallery ฯลฯ ล่าสุด จากผลงานการพัฒนาระบบ e-Learning และ MC-Moodle มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เพิ่งได้รับการเสนอชื่อจาก SIPA ให้เป็นตัวแทนไปแข่งขันที่ WSA Grand Jury 2007 มหาวิทยาลัยสุรนารีมีการพัฒนาต่อยอด Moodle ริเริ่มโครงการวิจัยโปรแกรม การประเมินผลการเรียน e-Learning ซึ่งเรียกว่า Edinoโดยมีวัตถุประสงค์คือ ถ่ายโอนข้อมูลจาก Edinoซึ่งใช้ JAVA (application software)และPHP (web application) ซึ่งออกแบบให้ทำงาน ร่วมกับ Moodle รายงานประเมินผล Edimoแสดงสถิติการใช้งาน แบ่งเป็นหมวด/ประเภท และภาค การศึกษามีการแสดงผลเป็นกราฟ การประมวลผลแสดงเป็นรายสัปดาห์ สำนักวิชา และสาขาแนวทางการพัฒนาต่อไปคือ ต่อยอดให้ทำงานร่วมกับ Moodle ได้ทุกเวอร์ชัน และจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การใช้โปรแกรมประเมินผลการเรียนe-Learning

3. แนวโน้มการแบ่งปันสื่อและทรัพยากรการศึกษาในระบบ e-Learning ปัญหาการใช้สื่อและเนื้อหา e-Learning ในประเทศไทยคือเนื้อหาที่มีความหลากหลายรวบรวมยากและไม่เป็นระบบเดียวกันมีหลายมาตรฐานใช้ไม่คุ้มลงทุนสูงควรมีความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานของไทยเป็นเครือข่ายเทคโนโลยี เหมือนที่มีในหลายแห่งในโลกที่เรียก Worldwide Networking for Learning Technology ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อบริหารจัดการพัฒนาเทคโนโลยี เช่น EDUCAUSE Institutional Management System Project (IMS) Advanced Distributed Learning (ADL) ยุโรป มีองค์กร Alliance of Remote Institutional Authoring and Distribution Network for Europe (ARIADNE) ญี่ปุ่นมีองค์กรชื่อว่า Advanced Learning Infrastructure Consortium (ALIC) การเรียนรู้พื้นฐาน และองค์กร e-Learning Consortium Japan (eLC) ด้วยความหลากหลายทางด้านภูมิภาคจึงทำให้มาตรฐานการจัดการเทคโนโลยีมีความแตกต่างกันตามไปด้วย แต่มาตรฐานสากลที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันในขณะนี้ก็คือ SCORM ของสหรัฐอเมริกาโดยทาง NECTEC เองก็พยายามปรับปรุงให้ได้มาตรฐานของ SCORM นี้เช่นกัน ซึ่งในอนาคตเชื่อว่าเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นคงต้องอาศัยมาตรฐาน SCORM เป็นตัวชี้วัด แนวความคิดของการจัดตั้งศูนย์ e-Learning Resource Center จะเป็นแหล่งรวบรวม Inventory ต่างๆ เพื่อให้บุคลากรที่ผลิตสื่อการสอนสามารถเข้ามาใช้ได้ (Authoring tools, LMS) เนื้อหาส่วนใหญ่จะเก็บรวบรวมเอาไว้จะเป็นข้อมูลที่มีอยู่แล้วในอินเทอร์เน็ตหรือในสถานศึกษา นอกจากนี้ NECTEC ยังมี Road map สำหรับ e-Learning Resource Center ในส่วนของระบบ e-Learning มีคุณภาพและไม่เสียค่าใช้จ่าย เรียนได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ และสามารถเข้าถึงรวดเร็ว คนพิการสามารถเข้าถึงได้ มีความปลอดภัยสูง เนื้อหา e-Learning มีเครื่องมือสำหรับสร้างสื่อได้ง่ายและให้ฟรีแบบเรียนเข้าใจง่ายชัดเจนมีมาตรฐานและคุณภาพสูงในแง่การเรียนรู้และแลกเปลี่ยนใช้กันได้มีคลังเก็บเป็นระบบมีระบบสืบค้นมีระบบป้องกันการละเมิดลิขสิทธิ์

4. แนวโน้มการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้บนอินเทอร์เน็ตในรูปแบบการใช้ Social Software การสื่อสารในรูปแบบร่วมกันเล่าเรื่องราวโดยใช้ Social Software กำลังเป็นเรื่องแพร่หลายซึ่งนำมาเป็นโอกาสในการจัดการความรู้ในแบบ เว็บเบสได้ติดตั้งกรณีศึกษาการใช้ Weblog เพื่อการจัดการความรู้ที่ประสบความสำเร็จของ GotoKnow.org และ learners.in.th โดย GotoKnow.org Blog หรือ Weblog ทำหน้าที่ เสมือนเป็นสมุดบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ของแต่ละบุคคล เอาไว้บอกเล่าเรื่องราวประสบการณ์หรือ ความรู้ที่มีอยู่โดยการโพสต์ข้อความในบล็อกนั้นจะเรียง ลำดับตามวันเวลาที่ทำการโพสต์ ในบล็อกสามารถเอาริงค์ที่เห็นว่าเกี่ยวข้องกับบล็อก นั้นๆหรือเห็นว่าน่าสนใจ เอามาใส่ไว้ในบล็อกของเราได้ เนื้อหาที่โพสต์ลงในบล็อกสามารถจัด แบ่งเป็นหมวดหมู่ได้ อีกทั้งยังสามารถรับข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากผู้อ่านบล็อกได้ด้วยยกตัวอย่างเว็บไซต์ GotoKnow.org ซึ่งเป็นเว็บไซต์ที่เปิดให้คนที่ทำงานแล้ว ได้เข้ามาโพสต์เรื่องราวประสบการณ์ของตัวเอง กิจกรรมที่เคยทำมา ปัญหาอุปสรรคและ แนวทางในการแก้ไข ไฟล์งานรูปภาพเพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายความรู้จากประสบการณ์ ซึ่งผู้ที่เข้ามาอ่านสามารถเก็บเอา เนื้อหาในบล็อกนั้นไปสร้างองค์ความรู้ของตัวเอง

ได้ เว็บไซต์ learners.in.th ซึ่งกลุ่มผู้ที่เข้ามาโพสต์จะแตกต่างจาก GotoKnow.org คือส่วนใหญ่ จะเป็นเยาวชนนักเรียนนักศึกษาซึ่งจุดประสงค์หลักของเว็บไซต์คือเป็นเวทีให้นักเรียนนักศึกษา ได้ แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์กับคนในวัยเดียวกันอีกทั้งได้แสดงให้เห็นมุมมองของตัวเองแก่ อาจารย์ ที่ได้เข้ามาอ่านด้วยซึ่งในสถานการณ์จริงอาจจะไม่กล้าถามหรือพูดในสิ่งที่ตัวเองคิด ในขณะที่ นั้นซึ่งแนวโน้มนี้จะเป็นผลดีต่อการนำมาใช้ในการจัดการศึกษา

อินเทอร์เน็ตกับการสื่อสารออนไลน์

1. ความสำคัญของเครือข่าย

มนุษย์ได้สร้างเครือข่ายสังคมมาเป็นเวลานาน โดยองค์ประกอบของเครือข่ายมีหน่วยของ สังคมที่เป็นบุคคล กลุ่มหรือองค์กร และสังคม และมีการเชื่อมโยงโดยการปฏิสัมพันธ์ด้วยการสื่อสาร (น้ำทิพย์ วิภาวิน.2558) การกำเนิดของอินเทอร์เน็ตได้เพิ่มความโดดเด่นเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์ ช่องทางและเครื่องมือที่นำเสนอโดยเทคโนโลยีช่วยอำนวยความสะดวกและเพิ่มการติดต่อระหว่าง ผู้คนและกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความต้องการที่จะออนไลน์หรือใช้เน็ต ได้กลายเป็นหนึ่งในวัตถุประสงค์หลักของการมีปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตมีความสามารถ ในการสร้างความสัมพันธ์ออนไลน์ที่แท้จริงแสดงความรักสร้างมิตรภาพหรือแม้กระทั่งความขัดแย้ง การออนไลน์ยังสามารถทำให้ชีวิตมีความหมายมากขึ้น นอกจากนี้น้ำทิพย์ยังกล่าวถึงความสำคัญของการวิเคราะห์หรือศึกษาเครือข่ายว่า เมื่อเครือข่ายสังคมเป็นกลุ่มของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กัน การ วิเคราะห์เครือข่ายสังคมจึงเน้นที่บุคคลที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้า ด้วยกันเป็นจุดสำคัญ (น้ำทิพย์ วิภาวิน.2558)

2. อินเทอร์เน็ตกับความเป็นจริงและเสมือนจริงในการสื่อสาร

เดิมการรวมกลุ่มกัน หรือการสร้างเครือข่ายร่วมกันที่เกิดขึ้นของมนุษย์ เช่น การ รวมกลุ่ม ของชุมชนต่างๆ นิยามคำศัพท์ว่า Social Networking หรือเครือข่ายทางสังคม แต่เมื่อ เครือข่าย สังคมนี้ เป็นเครือข่ายสังคมที่เกิดขึ้นบนอินเทอร์เน็ต การนิยามคำศัพท์ของเครือข่ายจึงได้ เปลี่ยนไป เป็น Virtual Community หรือ ชุมชนเสมือนจริง ซึ่ง ได้เริ่มใช้งานครั้งแรกขึ้นจากเว็บไซต์ classmate.com ในปี 1995 และ เว็บไซต์ SixDegrees.com ในปี 1997 ทั้ง 2 เว็บไซต์นี้ เป็น เว็บไซต์ที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อ วัตถุประสงค์เพื่อ สื่อสารข้อมูลข่าวสาร ส่งข้อความ แลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน ระหว่างเพื่อนนักเรียน ภายในโรงเรียน ต่อมาในปี 1999 Jonathan Bishop ได้พัฒนาเว็บไซต์ epinions.com โดยมีการ เพิ่มฟังก์ชันการใช้งาน ให้ผู้ใช้สามารถควบคุมเนื้อหาและการติดต่อ ระหว่างกันได้โดยไม่จำกัดการ สื่อสารแคในลิสท์ภายในเท่านั้น ซึ่งภายหลัง ชุมชนเสมือนจริงก็ได้รับการ พัฒนาเรื่อยมา มีการ เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง (Lee et al., 2003 อ้างถึงใน กชพรรณ.) จนเป็น MySpace, Facebook ที่มีการใช้งานอย่างมากมายในปัจจุบัน

3 ชุมชนเสมือนกับความยั่งยืน

ความสำเร็จ ในVirtual Communityแบบยั่งยืน โดยมีมุมมองสอง 2 ด้าน ได้แก่ 1) สิ่งที่ส่งผล หรือมีอิทธิพลทำให้ชุมชนเสมือนประสบผลสำเร็จ ได้แก่ องค์ประกอบของชุมชน รวมถึงเครื่องมือในการสร้างชุมชน ความสะดวกสบายในการเข้าถึง 2) สิ่งที่บ่งบอกว่าชุมชนเสมือนประสบผลสำเร็จ เช่น ความพึงพอใจของสมาชิก ความถี่ในการใช้งานของสมาชิก (Bourhis et al.2005 อ้างถึงใน กชพรรณ,2552) มีรายละเอียดดังนี้

1. นักจัดการชุมชน (Admin) ลักษณะของนักจัดการชุมชนที่ทำให้ชุมชนเสมือนประสบผลสำเร็จ
2. ระบบการจัดการภายในชุมชน เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สนับสนุนให้ชุมชนประสบผลสำเร็จ ได้แก่ ความน่าเชื่อถือ แนวปฏิบัติที่ชัดเจน เครื่องหมายการค้าที่แข็งแกร่ง ทรัพยากรสนับสนุนเพียงพอ มีความ
3. โครงสร้างทางด้านไอซีที โครงสร้างด้านไอซีทีมีหลายด้านได้แก่ เสถียรภาพ ไอซีทีของชุมชน ความเร็วความปลอดภัย ฟังก์ชันในการทำงาน
4. พฤติกรรมการใช้งานของสมาชิกในชุมชน 1) สมาชิกในชุมชนมีเป้าหมายร่วม 2) การเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิก 3) คนในชุมชนมีลักษณะที่เป็น Netiquette เป็นคำที่มาจาก “Network etiquette” หมายถึง จรรยาบรรณทางของสาร อยู่ร่วมกันในสังคมอินเทอร์เน็ต หรือ Cyberspace ซึ่งเป็นพื้นที่ ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนเข้ามาแลกเปลี่ยน สื่อสาร และทำกิจกรรมร่วมกัน
5. คนในชุมชนมีการตระหนักเรื่องวัฒนธรรมของชุมชน

นวัตกรรม เทคโนโลยีและสังคม

สังคมและเทคโนโลยีการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเนื่องจากเทคโนโลยีการสื่อสารรวมทั้งสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชนหรืออินเทอร์เน็ตต่างเป็นทั้งปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม สถาบันสื่อจัดว่าเป็นโครงสร้างสังคมและโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของฐานทางเศรษฐกิจและอำนาจ ในขณะที่เดียวกันความคิด ภาพลักษณ์และข้อมูลที่เผยแพร่ทางสื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบความหมาย ระบบวัฒนธรรม (McQuil:1994,อ้างถึงใน ศิวพร และคณะ 2547) อาจอธิบายความสัมพันธ์ของสังคมและเทคโนโลยีการสื่อสารได้สองทิศทางตามแนวทฤษฎีดังนี้

- 1.เทคโนโลยีเป็นตัวกำหนด (Technology Determinism) ซึ่งเชื่อว่าเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนดระบบสังคมและวัฒนธรรม นักทฤษฎีในกลุ่มนี้จะตั้งคำถามว่า เมื่อเทคโนโลยีทางการสื่อสารเปลี่ยนแปลงไป จะสร้างผลกระทบอะไรกับสังคม เชื่อว่าเทคโนโลยีเป็นสาเหตุหลักในการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในส่วนอื่น ๆ ของสังคมด้วย

2.วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด (Cultural Determinism) เชื่อในทางกลับกันว่าภายใต้เงื่อนไขของสังคมหรือวัฒนธรรมหนึ่งจะเป็นตัวกำหนดเทคโนโลยีแบบอื่น ๆ แนวคิดที่สองนี้เห็นว่าเงื่อนไขสังคมเป็นสาเหตุหลักส่วนเทคโนโลยีที่ได้รับการพัฒนาจะกลายเป็นผลลัพธ์ โดยแยกขั้นตอนการพัฒนาเทคโนโลยีเป็น 2 จังหวะคือขั้นตอนของการประดิษฐ์ค้นคว้า และขั้นตอนการนำผลงานทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในวงกว้าง โดยทั้งสองขั้นตอนนี้ถูกกำหนดมาจากความจำเป็น ความต้องการและกฎระเบียบของสังคม

1. ทฤษฎีและแนวคิดเรื่องการยอมรับนวัตกรรม

นวัตกรรม (Innovation) ตามความหมายของ Rogers (Rogers 1983: p.10-11,อ้างถึงใน ศิวพร และคณะ 2547) หมายถึง ความคิด การกระทำ หรือวัตถุใดก็ตามที่รับรู้ได้ว่าเป็นสิ่งใหม่ในบุคคล หรือหน่วยอื่น ๆ การแพร่กระจาย (Diffusion) เป็นกระบวนการที่นวัตกรรมถูกสื่อสารถ่ายทอดผ่านสื่อบางชนิด ในช่วงระยะเวลาหนึ่งไปสู่สมาชิกในระบบสังคม Rogers ได้สรุปประเด็นสำคัญ 4 ประการเกี่ยวกับกรอบการแพร่กระจายนวัตกรรมคือ ตัวนวัตกรรม ช่องทางการสื่อสาร ช่วงเวลาการรับนวัตกรรม และโครงสร้างของสังคมที่นวัตกรรมถูกนำไป การยอมรับนวัตกรรม กระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมซึ่งมี 5 ขั้นตอนด้วยกันคือ

1. ค้นหาความรู้ (Knowledge) ในขั้นนี้บุคคลรับรู้ว่ามีนวัตกรรมนั้นอยู่ และพยายามหาความรู้และพยายามทำความเข้าใจว่านวัตกรรมนั้นใช้งาน หรือทำงานอย่างไร ในขั้นนี้ Rogers ได้แบ่งความอยากรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมออกเป็น 3 ด้านคือ 1) การตระหนักถึงนวัตกรรม (awareness knowledge) เป็นความรู้ที่ทำให้เกิดการตื่นตัว รู้จักเกี่ยวกับนวัตกรรม เป็นความรู้ที่รู้ว่ามีนวัตกรรมนั้นเกิดขึ้นแล้ว และนวัตกรรมนั้นทำอะไรได้บ้าง 2)ความรู้ในวิธีการใช้นวัตกรรม (how to knowledge) ความรู้ประเภทนี้ได้จากการติดต่อกับสื่อมวลชน การติดต่อหน่วยงานที่เผยแพร่พัฒนานวัตกรรมนั้น ความรู้ประเภทนี้จะช่วยให้ใช้นวัตกรรมได้อย่างถูกต้อง การขาดความรู้ด้านนี้จะทำให้เกิดการปฏิเสธนวัตกรรม 3) ความรู้เกี่ยวกับหลักการ (principle knowledge) ความรู้ประเภทนี้ เป็นความรู้ถึงหลักการที่ลึกซึ้งที่เป็นเบื้องหลังของนวัตกรรม หลักการที่จะช่วยให้ใช้นวัตกรรมบรรลุผล

- 2.ขั้นโน้มน้าวใจ (Persuasion) ในขั้นนี้บุคคลจะเกิดทัศนคติพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจในนวัตกรรม บุคคลจะเริ่มแสวงหาข้อมูลอย่างกระตือรือร้น เริ่มมีความสนใจและแสวงหารายละเอียดเกี่ยวกับนวัตกรรมเพิ่มเติมด้วยความตั้งใจ บุคคลจะมีการประเมินผลกระทบของนวัตกรรมและพึงพิงข้อมูลจากบุคคลใกล้เคียง

- 3.ขั้นตัดสินใจ (Decision) เป็นขั้นที่มีการไตร่ตรองว่าจะยอมรับนวัตกรรมนั้นหรือไม่ มีการพิจารณาซึ่งนำน้ำหนักระหว่างข้อดีและข้อเสีย เมื่อนำมาใช้แล้วจะเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมของตนหรือไม่ และประโยชน์นั้นมากพอที่จะยอมรับไปปฏิบัติอย่างเต็มที่หรือไม่ ในขั้นนี้บุคคลจะพึงพิงข้อมูลที่ได้รับจากบุคคลอื่นเรื่องการประเมินคุณค่าของนวัตกรรมมากที่สุด

4. ขั้นนำนวัตกรรมไปใช้ (Implementation) เป็นขั้นที่บุคคลทดลองใช้นวัตกรรมนั้นกับสถานการณ์เฉพาะของตนเอง โดยเป็นการทดลองเป็นบางส่วนเพื่อดูผลดี และเพื่อดูว่าประโยชน์ที่ได้รับนั้นมากพอที่จะยอมรับไปปฏิบัติอย่างเต็มที่หรือไม่

5. ขั้นยืนยัน (Confirmation) เป็นขั้นที่บุคคลจะแสวงหาข่าวสารเพิ่มเติม เพื่อสนับสนุนหรือยืนยันการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมที่ได้ลงมือใช้ไป ในขั้นนี้บุคคลอาจเปลี่ยนใจรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมถ้าได้รับข้อมูลใหม่ที่ขัดแย้งกับข้อมูลเก่าที่เคยได้รับมา ขั้นยืนยันนี้จะเกิดขึ้นหลังจากการตัดสินใจไประยะเวลาหนึ่งแล้ว ในขั้นนี้บุคคลใกล้ชิดจะมีบทบาทมาก

กระบวนการตัดสินใจรับนวัตกรรมอาจนำไปสู่การรับนวัตกรรมหรือการปฏิเสธนวัตกรรมก็ได้ การตัดสินใจรับนวัตกรรมอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางตรงข้ามได้ในภายหลัง ความไม่ต่อเนื่องในการรับนวัตกรรมซึ่งเป็นการตัดสินใจปฏิเสธนวัตกรรมภายหลังจากตัดสินใจรับนวัตกรรมไปแล้วเกิดขึ้นได้ถ้าภายหลังบุคคลไม่พอใจนวัตกรรม หรือนวัตกรรมถูกแทนที่ด้วยแนวคิดอื่นที่ดีกว่า ในทางกลับกันมีความเป็นไปได้เช่นกันที่บุคคลจะรับนวัตกรรมในภายหลังแม้ว่าจะเคยตัดสินใจปฏิเสธนวัตกรรม ซึ่งการตัดสินใจลักษณะนี้มักเกิดขึ้นในขั้นสุดท้ายคือการยืนยัน นวัตกรรมหรือสิ่งใหม่ ๆ สิ่งเดียวกันอาจจะมีผลทำให้บุคคลบางกลุ่มรับได้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่บางกลุ่มอาจต้องใช้ระยะเวลายาวนานกว่าจะยอมรับ ประเภทของผู้ยอมรับนวัตกรรมออกเป็น 5 กลุ่มได้แก่

1. กลุ่มผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ (Innovator) คือผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมเป็นกลุ่มแรก เป็นกลุ่มที่มีความเป็นสากลสูง กล้าเสี่ยง นิยมของแปลกใหม่ ความสนใจและลักษณะนิสัยเช่นนี้ทำให้นวัตกรรมเกิดตัวเองจากสังคมท้องถิ่น นวัตกรรมจำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอที่จะรับความสูญเสียจากนวัตกรรมหรือจากนวัตกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดกำไร นอกจากนั้นต้องมีความสามารถในการทำความเข้าใจกับความรู้หรือเทคนิคที่ซับซ้อน แม้ว่านวัตกรรมอาจไม่เป็นผู้ที่สังคมยอมรับหรือประสบความสำเร็จในการใช้นวัตกรรม แต่หน้าที่หลักของนวัตกรรมคือการนำสิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกมาสู่สังคม

2. กลุ่มผู้รับสิ่งใหม่เร็ว (Early Adopter) เป็นกลุ่มคนที่สามารถผสมผสานอยู่กับสังคมได้ดีกว่านวัตกรรม มีความเป็นท้องถิ่นสูง เป็นผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่นซึ่งคนส่วนที่เหลือคอยรับคำแนะนำและข้อมูลจากผู้นำความคิด กลุ่มผู้รับเร็วส่วนแรกนี้มักถูกจัดให้เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและทำหน้าที่เป็นผู้เร่งการแพร่กระจายนวัตกรรมในท้องถิ่น โดยทำหน้าที่เป็นต้นแบบ ตัดสินใจประเมินคุณค่านวัตกรรมและถ่ายทอดข้อมูลให้กับเพื่อนพ้องในสังคมโดยการสื่อสารระหว่างบุคคล

3. กลุ่มผู้รับสิ่งใหม่ส่วนมาก (Early Majority) คือผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนคนทั่วไปในสังคมรับนวัตกรรม กลุ่มผู้รับเร็วส่วนมากนี้มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนพ้องในสังคมแต่ก็ไม่เป็นผู้นำ คนกลุ่มนี้ไม่ใช่คนแรกที่ลองแนวคิดใหม่ แต่ก็ไม่ใช่คนสุดท้ายที่จะรับ

4. กลุ่มผู้รับช้าส่วนมาก (Late Majority) คือผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมภายหลังจากที่คนส่วนมากรับนวัตกรรมแล้วเพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจหรือแรงกดดันทางสังคม คนกลุ่มนี้จะรับนวัตกรรมเมื่อสังคมให้คุณค่าและพึงพอใจในตัวนวัตกรรม คนกลุ่มนี้มีภูมิฐานะไม่ดีนัก ดังนั้นความไม่มั่นใจในนวัตกรรมต้องถูกกำจัดให้หมดก่อนที่จะชักจูงให้คนกลุ่มนี้รับนวัตกรรม

5. กลุ่มล่าช้า (Laggard) คือกลุ่มที่ยอมรับนวัตกรรมช้าที่สุดในสังคม แทบจะไม่มีลักษณะของผู้นำความคิด บางครั้งถูกโดดเดี่ยวจากเครือข่ายทางสังคม การตัดสินใจมักขึ้นอยู่กับสิ่งที่คนรุ่นก่อนๆ เคยทำ ซึ่งกว่ากลุ่มล่าช้าจะรับนวัตกรรม นวัตกรรมนั้นก็แทบจะถูกแทนที่ด้วยแนวคิดใหม่ๆ ที่ได้พัฒนาขึ้นมา กลุ่มล่าช้านี้มีความสงสัยในนวัตกรรมและผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ปิยวัฒน์ เกตุวงศาและศุทธิดา ขนวนวัน(255)ศึกษาความหลากหลาย และวิเคราะห์แนวโน้มเกี่ยวกับคุณลักษณะทางประชากรและสังคมของกลุ่มผู้ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ในประเทศไทย ระหว่างปี 2554 - 2557 รวมถึงอธิบายพฤติกรรมและวัตถุประสงค์การใช้งานเครือข่ายสังคมออนไลน์ของไทย โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2554 - 2557 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ กลุ่มตัวอย่างเป็นประชากรที่มีอายุ 6 ปีขึ้นไป ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มประชากรที่ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ส่วนใหญ่ยังคงเป็นกลุ่มเยาวชน (อายุ 15 - 24 ปี) แต่พบว่า มีการขยายตัวของจำนวนผู้ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์กลุ่มอื่นๆ อีกด้วย โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและผู้สูงอายุ เมื่อพิจารณาถึงเขตที่อยู่อาศัย พบว่า กลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง และเขตภาคกลาง เป็นกลุ่มที่มีการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์มากกว่าพื้นที่อื่นๆ สำหรับพฤติกรรมการใช้งานเครือข่ายสังคมออนไลน์ในปัจจุบันพบว่า ความถี่และระยะเวลาการใช้งานในแต่ละวันเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะที่วัตถุประสงค์การใช้งานหลัก พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นเพื่อความบันเทิง การติดตามข้อมูลข่าวสารและการ สนทนา ข้อค้นพบจากการศึกษานี้ สะท้อนให้เห็นว่า “เครือข่ายสังคมออนไลน์” กำลังกลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ มากขึ้นทุกขณะ มีความหลากหลายทั้งในแง่คุณลักษณะทางเพศและอายุ ตลอดจนวัตถุประสงค์การใช้งานที่นับวัน ภาพความหลากหลายของสังคมออนไลน์ก็จะยิ่งสะท้อนภาพของคนในสังคมไทยเข้าไปทุกที

ผู้สูงอายุ

บ่อยครั้งที่คำว่า “ผู้สูงอายุ” ในภาษาไทย ถูกใช้ในความหมายเดียวกับคำว่า “อาวุโส” (Elderhood) เช่น เรามักกล่าวถึงผู้สูงอายุว่าเป็นผู้มีอาวุโสเพราะวัยวุฒิที่มี หมายความว่าผู้อาวุโสเป็นผู้ที่มีอายุตามจำนวนปีปฏิทินสูงกว่าคนรุ่นอื่นที่มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตามในสังคมแบบประเพณีหรือสังคมดั้งเดิมที่พบในชนพื้นเมือง เช่น ในทวีปออสเตรเลียและในแอฟริกา ความอาวุโสไม่ได้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับจำนวนปีปฏิทินที่คนๆ หนึ่งมีชีวิตอยู่มาแล้ว แต่กลับเกี่ยวข้องกับการที่คนๆ หนึ่ง ได้ผ่านพิธีกรรมบางอย่างมาหรือไม่ ดังนั้นคนที่มีอายุแค่ 30 ปีต้นๆ ที่ผ่านพิธีกรรมที่ว่า จะถูกเปลี่ยนสถานะเป็นผู้อาวุโส ในขณะที่คนที่ไม่ได้ผ่านพิธีกรรมดังกล่าวมา ถึงแม้ว่าจะมีอายุ 60 ปีขึ้นไป ก็ไม่ได้อยู่ในสถานะเป็นผู้อาวุโสแต่อย่างใด(สุชาติดา ทวีสิทธิ์.2553) นักมานุษยวิทยาสองท่าน

คือ แอนโทนี กลาสโคค และ ซูซาน ฟินแมน ทำการศึกษาวิธีการให้นิยามผู้สูงอายุในสังคมเกษตรกรรม 60 แห่งทั่วโลก ทำให้พวกเขาได้ข้อสรุปว่า หลักเกณฑ์พื้นฐานที่ถูกนำมาใช้สร้างนิยามผู้สูงอายุในสังคมที่สุ่มมาเป็นตัวอย่างในการศึกษาไม่ได้แตกต่างกัน ส่วนใหญ่อ้างอิงอยู่กับหลักเกณฑ์ 3 เรื่องหลักๆ ได้แก่ 1) ใช้เกณฑ์การเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคมของบุคคล เช่น การได้เป็นปู่ย่าตายาย การไม่มีหรือการลดบทบาทด้านเศรษฐกิจลง และการเปลี่ยนสถานะเป็นผู้รับสวัสดิการที่รัฐจัดให้ เป็นต้น 2) ใช้วิธีการนับจำนวนอายุบุคคลตามปฏิทิน และ 3) ใช้เกณฑ์การเปลี่ยนแปลงของสภาพร่างกายจากวัยหนุ่มสาวสู่ร่างที่ชราภาพ นอกจากนี้พวกเขา พบว่า มากกว่าร้อยละ 50 ของสังคมที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา ใช้เกณฑ์มากกว่าหนึ่งเกณฑ์มาสร้างคำจำกัดความของผู้สูงอายุแต่ที่นำประหลาดใจ คือ พวกเขาพบว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพของร่างกาย ไม่ใช่เกณฑ์สำคัญที่สุดที่สังคมเหล่านั้นใช้นิยามผู้สูงอายุ (Glascock and Feinman 1981) สังคมสมัยใหม่ทุกสังคมในโลก ล้วนให้คำจำกัดความว่าใครคือผู้สูงอายุตามจำนวนปีปฏิทินที่บุคคลคนหนึ่งได้มีชีวิตอยู่มาแล้ว นั่นคือ ใช้วิธีการนิยามที่นับจำนวนปีตั้งแต่ปีที่บุคคลคนหนึ่งลืมตาโลกและจำนวนปีที่เขามีชีวิตรอดมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าทางวิทยาการสาขาต่างๆ โดยเฉพาะด้านการผลิตอาหารและด้านการแพทย์ ที่พัฒนาอย่างไม่หยุดยั้งมาอย่างรวดเร็วนับแต่ยุคฟื้นฟูวิทยาการในยุโรป ส่งผลให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และมีอายุคาดเฉลี่ยยืนยาวกว่าคนรุ่นบรรพบุรุษสองถึงสามเท่า นักมานุษยวิทยา ภายภาคได้นำหลักฐานในประวัติศาสตร์มาศึกษาถึงความยืนยาวของชีวิตมนุษย์ในยุคต่างๆ พบว่า มนุษย์ยุคหินเก่ามีอายุอยู่รอดไปถึงแค่ 18 ปี คนอียิปต์โบราณ 29 ปี และคนร่วมสมัยกับพระเยซูมีชีวิตอยู่รอดไปจนถึงอายุโดยเฉลี่ย 30 ปี แต่อาจมีคนจำนวนหนึ่งซึ่งคงมีจำนวนไม่มากนักมีอายุยืนยาวกว่านี้ เมื่อประมาณ 500 กว่าปีที่แล้ว มนุษย์ยังมีอายุคาดเฉลี่ยแค่ 35 ปี แต่เมื่อเข้าสู่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 อายุคาดเฉลี่ยของมนุษย์อยู่ที่ประมาณ 50 ปี และเมื่อสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ 20 พบว่า มนุษย์ที่อยู่ในประเทศพัฒนาแล้วมีอายุคาดเฉลี่ยเพิ่มขึ้น ในบางประเทศ พบว่า ประชากรจำนวนมากอาจจะมีชีวิตอยู่ไปถึงอายุ 80 ปี (Durakovic and Misigoj-Durakovic 2006) สังคมนอกภูมิภาคยุโรปก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีคนพื้นเมืองอาศัยอยู่ คนพื้นเมืองเหล่านี้มีวิถีชีวิตและแบบแผนวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่น่าเสียดายที่ไม่พบหลักฐานชัดเจนที่บอกความยืนยาวของชีวิตในคนพื้นเมืองเหล่านั้น เราทราบเพียงคร่าวๆ ว่า เพียงแค่ประมาณร้อยละ 10 ของจำนวนประชากรที่เกิดมีชีพทั้งหมดมีชีวิตยืนยาวไปจนถึง 60 ปี อายุคาดเฉลี่ยของคนส่วนใหญ่ในสังคมคนพื้นเมืองต่ำกว่า 30 ปีเนื่องจากอัตราการตายในวัยทารกและวัยเด็กยังมีสูงมากในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม พบว่า คนพื้นเมืองบางคนมีชีวิตยืนยาวถึง 90 ปี หรือ 100 ปี ซึ่งเป็นอายุสูงสุดที่มนุษย์สามารถมีชีวิตอยู่รอดได้ (Full human life span) ในช่วงเวลาเดียวกันพบว่า ในประเทศสหรัฐอเมริกาคนที่มียุอายุยืนยาวไปจนถึงอายุ 60 ปีมีสูงถึงร้อยละ 80 (Durakovic and Misigoj-Durakovic 2006) การรับรู้เรื่องความสูงวัยเกี่ยวข้องกับการรับรู้เรื่องอายุในสองลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรกเป็นการรับรู้จาก “อายุที่นับตามปีปฏิทิน” (Chronological age) ลักษณะที่สองเป็นการรับรู้จาก “อายุตามความรู้สึก” (Subjective age) อายุทั้งสองลักษณะจะแยกกันชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อเรามีอายุย่างเข้าสู่วัยเกษียณ สังคม

สมัยใหม่มักใช้เกณฑ์อายุปฏิทินที่ 65 ปีขึ้นไป มากำหนดนิยาม “ผู้สูงอายุ” ผู้สูงอายุในความหมายนี้ จึงมีนัยถึง “ความไม่มีประโยชน์” และ “ความเสื่อมถอยด้านศักยภาพในการทำงาน” สังคมจึงรับรอง และอนุญาตให้องค์กรนายจ้างเลิกจ้างงานคนที่มีอายุถึงช่วงนี้ มีการออกกฎหมายหรือระเบียบของ องค์กรว่าด้วยการเกษียณอายุ โดยให้เหตุผลที่ฟังดูหวังดีว่า “เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นที่ได้ทำงานหนักมา ตลอดชีวิตได้พักผ่อน” ในขณะที่บุคคลซึ่งมีอายุติดกลุ่มนี้จำนวนมาก ยังคิดและรู้สึกว่าตนเองไม่ได้อยู่ใน กลุ่ม “ผู้สูงอายุ” แต่อย่างไรก็ตามเพราะยังกระฉับกระเฉง ว่องไว มีพลัง ยังเป็นผู้ผลิตที่มีประโยชน์ต่อ องค์กร ชุมชน และประเทศชาติมีหลักฐานยืนยันชัดเจนว่า กระบวนการเข้าสู่ภาวะความแก่หรือชรา ภาพตามธรรมชาตินั้น ไม่ได้เลวร้ายอย่างที่สังคมสมัยใหม่รับรู้หรือให้ความหมาย แต่การสร้างภาพ แทนผู้สูงอายุในระบบสังคมสมัยใหม่ที่ใช้อายุตามปีปฏิทินเป็นเกณฑ์แบ่ง ทำให้ผู้สูงอายุกลายเป็น เหยื่อของลัทธิการเลือกปฏิบัติและการรังเกียจบุคคลอันเนื่องมาจากอายุ (Ageism) ทำให้สมาชิกใน สังคมได้รับการปลูกฝังทัศนคติต่างๆที่ส่งผลต่อวิธีการปฏิบัติแบบเหมารวมต่อผู้สูงอายุ อีกทั้งยังส่งผล ต่อมุมมองของผู้สูงอายุที่มีต่อตนเองและต่อระดับความภาคภูมิใจในตัวเอง

ปราโมทย์ ประสาทกุล และ ปัทมา ว่าพัฒนวรงค์(2553)นิยามผู้สูงอายุด้วยช่วงชีวิตข้างหน้า โดยเสนอให้ประเทศไทยเปลี่ยนนิยามของผู้สูงอายุ ที่ผ่านมากฎหมายไทยได้กำหนดให้ ผู้สูงอายุ หมายถึงบุคคลผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นการนิยามโดยใช้จำนวนปีปฏิทินที่บุคคลมีชีวิตอยู่มาแล้ว 60 ปี เป็นเกณฑ์ แต่ปัจจุบันผู้คนมีชีวิตยืนยาวขึ้น อายุคาดเฉลี่ยเมื่อเกิดได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก จาก 58 ปี เมื่อ 50 ปีก่อน เป็น 73 ปี ในปัจจุบันชีวิตที่เหลืออยู่เมื่อคนมีอายุสูงขึ้นก็ยาวนานขึ้นด้วยเช่นกัน อายุ คาดเฉลี่ยหลังจากที่มีอายุครบ 60 ปี เพิ่มขึ้นจากเพียง 17 ปี เมื่อ 50 ปีก่อน เป็น 21 ปี ในปัจจุบัน แนวคิดใหม่ในการนิยามผู้สูงอายุ คือ ให้พิจารณาถึงชีวิตที่เหลืออยู่ข้างหน้า ผู้เขียนบทความจึงเสนอ ให้ใช้อายุ 65 ปี เป็นอายุขั้นต่ำของผู้สูงอายุ แทนอายุ 60 ปี เมื่ออายุถึง 65 ปี คนไทยปัจจุบันจะมี ชีวิตที่เหลืออยู่เฉลี่ยอีก 17 ปี เท่ากับชีวิตที่เหลืออยู่ของคนไทย อายุ 60 ปี เมื่อ 50 ปีก่อน หาก ประเทศไทยเปลี่ยนนิยามผู้สูงอายุตามที่เสนอนี้แล้ว สัดส่วนผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2553 จะคิดเป็นร้อยละ 8 ของประชากรทั้งหมดและจะเพิ่มเป็นร้อยละ 11 ในอีก 10 ปีข้างหน้า จำนวนผู้สูงอายุใน ปัจจุบันและอนาคต จะลดน้อยลงอย่างมากซึ่งจะทำให้อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุลดลง และภาระที่รัฐ ต้องแบกรับในการให้สวัสดิการผู้สูงอายุ ก็จะลดลงอย่างมากโดยเฉพาะสถานการณ์ที่ประชากรมีอายุ สูงขึ้นอย่างรวดเร็วมากในปัจจุบัน

1. สถานการณ์ผู้สูงอายุ

อัตราส่วนการเป็นภาระ วัยแรงงานต่อผู้สูงอายุ ดัชนีผู้สูงอายุ และสัดส่วนประชากรสูงอายุ (60ปี ขึ้นไป) ต่อประชากรรวมปี ปี พ.ศ. 2533 – 2573 โดยในปี 2533 เป็น 8.6 ปี 2543 เป็น 7 ปี

2553 เป็น 5.7 ปี 2563 เป็น 3.7 ปี 2573 เป็น 2.4 (ข้อมูลปี 2533 และ 2543 จากสำมะโนประชากรและเคหะ สำนักงานสถิติแห่งชาติ ข้อมูลปี 2553 เป็นต้นไป จากคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2543-2573 สศช.) ดัชนีผู้สูงอายุหมายถึง อัตราส่วนของจำนวนประชากรสูงอายุ 60 ปี ขึ้นไป ต่อจำนวนประชากรวัยเด็ก (อายุต่ำกว่า 15 ปี) 100 คนถ้าดัชนีมีค่าสูงเกิน 100 แสดงว่าจำนวนผู้สูงอายุมีมากกว่าเด็ก อัตราส่วนการเป็นภาระวัยแรงงาน : ผู้สูงอายุ หมายถึง อัตราส่วนของประชากรวัยสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) หารกับประชากรวัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) โดยถือว่าประชากรที่อยู่นอกวัยแรงงานเป็นภาระของประชากรวัยแรงงาน ตามองค์การสหประชาชาติที่ให้คำจำกัดความของการก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุ (Ageing Society) ว่าหมายถึง สังคมที่มีประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป ในสัดส่วนร้อยละ 7 ของประชากรรวม หรือหมายถึงสังคมที่มีประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปเกินร้อยละ 10 ของจำนวนประชากรรวม และจะปรับตัวเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Aged Society) เมื่อประชากรวัย 65 ปี ขึ้นไปเพิ่มเป็นร้อยละ 14 ของประชากรรวม หรือประชากรวัย 60 ปี ขึ้นไปเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 20 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, ผู้สูงอายุ, www.nesdb.go.th) รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย ระบุว่าในอีก 20 ปีข้างหน้าประเทศไทยจะมีประชากรวัยแรงงาน 2 คนต่อผู้สูงอายุ 1 คน ซึ่งที่อยู่อาศัยและสุขภาพเป็นปัญหาสำคัญที่หน่วยงานเกี่ยวข้องต้องเร่งแก้ไขด่วน และพบมีผู้สูงอายุอยู่ คนเดียวมากขึ้น และป่วยด้วยโรคความดันโลหิตสูง เบาหวาน ข้อเข่าเสื่อม สถานการณ์สูงวัยของประชากรไทยปี 2557 ที่ผ่านมานั้นในรายงานระบุตัวเลขอย่างชัดเจนว่า ประเทศไทยมีประชากรทั้งหมดประมาณ 68 ล้านคน และในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาถือว่า ประชากรของประเทศไทย ค่อนข้างที่จะคงตัวแล้ว และจำนวนประชากรใกล้จะถึงจุดอิ่มตัว แต่อย่างไรก็ตามโครงสร้างอายุของประชากรไทยกลับเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วโดยในปี 2557 มีประชากรสูงวัยที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวนมากถึง 10 ล้านคน หรือคิดเป็น 15% ของประชากรทั้งหมด การสูงวัยของประชากรจึงเป็นประเด็นท้าทายต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยมากเนื่องจาก ในปี 2557 มีคนวัยแรงงานอายุ 15-59 ปี 4.3 คนต่อผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปหนึ่งคน แต่ในอนาคต ปี 2573 หรืออีกเพียงแค่ 16 ปีข้างหน้าเราจะมีคนในวัยแรงงานเพียง 2 คน ต่อผู้สูงอายุ 1 คนเท่านั้น นอกจากนี้รายงานยังได้ระบุข้อมูลที่ น่าสนใจด้วยว่า ลักษณะการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุจะอยู่อาศัยในครอบครัวที่เล็กลงและผู้สูงอายุจะอยู่ตามลำพังคนเดียวเพิ่มมากขึ้นซึ่งสาเหตุก็มาจากขนาดของครัวเรือนไทยได้เล็กลงจากเฉลี่ยประมาณ 5 คนต่อครัวเรือนเมื่อ 30 ปีก่อน เหลือเพียงครัวเรือนละ 3 คนในปัจจุบัน สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือจะมีผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังมากขึ้นโดยในปี 2545 มีผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียว 6% และอยู่ตามลำพังกับคู่สมรส 16% และในปี 2557 ที่ผ่านมา สัดส่วนของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังคนเดียวได้เพิ่มมากขึ้นเป็นเกือบ 9% และอยู่ตามลำพังกับคู่สมรสเพิ่มขึ้นเป็น 19% ซึ่ง ผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังกลุ่มนี้น่าจะเป็นเป้าหมายการจัดระบบการดูแลและเฝ้าระวัง ข้อมูลที่น่าสนใจอีกเรื่องคือเราจะมีผู้สูงอายุอยู่ในครัวเรือนที่ยากจนเป็นจำนวนมาก โดยในปีที่ผ่านมาเรามีผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนมากถึง 34% สำหรับปัญหาสุขภาพซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งกับผู้สูงอายุ

พบว่าผู้สูงอายุ 2% อยู่ในสภาวะติดเตียงไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้มากถึง 19% โดยปัญหาสุขภาพหลักของผู้สูงอายุคือการมีข้อจำกัดหรือ มีความยากลำบากในการเคลื่อนไหวร่างกาย 58% รองลงมาคือเรื่องของการได้ยินหรือ สื่อความหมาย 24% ด้านการมองเห็น 19% ด้านการเรียนรู้ 4% ด้านจิตใจ 3% และ ด้านสติปัญญาอีก 2% นอกจากนี้ ผู้สูงอายุ 41% เป็นโรคความดันโลหิต 18% เป็นโรคเบาหวาน และ 9% เป็นโรคข้อเข่าเสื่อมและเมื่อมีปัญหาภัยพิบัติเกิดขึ้นผู้สูงอายุเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะมีโอกาสจะได้รับอันตรายสูงมากขึ้นเพราะอยู่คนเดียวหรืออยู่ตามลำพังกับผู้สูงอายุการดูแลตนเองจะทำได้ยากขึ้นเพราะสภาพร่างกายที่มีโรคประจำตัวและข้อจำกัดในการเคลื่อนไหวด้วย สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้เสนอให้รัฐบาลเร่งวางนโยบายและมาตรการต่างๆ เพื่อรองรับสังคมสูงอายุดังนี้

1. สนับสนุนให้ผู้สูงอายุดำรงชีวิตอยู่อย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรี อาทิ สร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้สูงอายุในการปกป้องตนเองจากภัยรอบด้าน ด้วยการให้ข่าวสารความรู้รวมทั้งพัฒนาเครื่องมือกลไกเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตอย่างปลอดภัยและมีศักดิ์ศรี พร้อมทั้งส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนเข้ามามีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุเพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัวและครอบครัว และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทั้งอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ยานพาหนะ รวมทั้งระบบสาธารณสุขไปรษณีย์ขั้นพื้นฐานต่างๆ ให้เอื้อต่อ การใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ

2. เสริมสร้างสุขภาพอนามัยของ ผู้สูงอายุ โดยการจัดระบบสาธารณสุขให้ เอื้อต่อการให้บริการแก่ผู้สูงอายุและสร้างระบบอาสาสมัครที่ได้รับการฝึกอบรม เกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุเพื่อทำหน้าที่ เฝ้าระวังและดูแลผู้สูงอายุในชุมชน

3. ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีหลักประกันรายได้ที่มั่นคงและยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมให้มีการจ้างงานผู้สูงอายุ ปรับแก้ระเบียบ กฎเกณฑ์กฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการ จ้างงานผู้สูงอายุ รวมทั้งการขยายอายุเกษียณของข้าราชการและรัฐวิสาหกิจด้วย นอกจากนี้แล้วควรสนับสนุนให้กองทุนการออมแห่งชาติมีความเข้มแข็งและมีการบริหารจัดการที่ดีด้วยและควรมุ่งพัฒนาระบบบำนาญให้ครอบคลุมผู้สูงอายุอย่างถ้วนหน้ารวมทั้งปรับปรุงระบบเบี้ยยังชีพให้เหมาะสมกับค่าครองชีพและภาวะเงินเฟ้อที่สูงขึ้นด้วย

4. จัดทำแผนช่วยเหลือผู้สูงอายุเมื่อเกิดภัยพิบัติ โดย อปท.ทุกระดับจะต้องรวมผู้สูงอายุไว้เป็นกลุ่มเป้าหมายในแผนการป้องกันรับมือภัยพิบัติและควรจัดทำคู่มือรับมือภัยพิบัติที่ให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือ ผู้สูงอายุเป็นพิเศษเมื่อเกิดภัยพิบัติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีการซักซ้อมแผนปฏิบัติการช่วยเหลือผู้สูงอายุตามกำหนดเวลาที่เหมาะสมและให้ข้อมูลความรู้แก่ ผู้สูงอายุในการเตรียมความพร้อม การดูแลตนเอง และการฟื้นฟูหากเกิดภัยพิบัติด้วย 'ที่เป็นห่วงคือจะมีผู้สูงอายุอยู่ลำพังมากขึ้น ซึ่งเป็นเป้าหมายเฝ้าระวัง' (อนุสันต์ เทียนทอง,2559)

สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ ทำให้ชีวิตมีความสุข ไม่เจ็บป่วยมีหลากหลาย รศรินทร์ เกรย์, รุ่งทอง ครามานนท์และเจตพล แสงกล้า (2558)ศึกษาความสุขของผู้สูงอายุต่างวัยและต่างวัฒนธรรม พบว่า ในสังคมตะวันตกผู้สูงอายุมีความสุขมากขึ้นตามอายุที่เพิ่มมากขึ้น และผู้สูงอายุชายมีความสุขมากกว่าหญิง การมีคู่มีความสุขมากกว่าไม่มีคู่ ในขณะที่ประเทศไทยยังสรุปไม่ได้เช่นนั้นส่วนปัจจัยบ่งชี้ความสุขที่เหมือนกันไม่ว่าจะอายุหรือวัฒนธรรมใด ได้แก่ สุขภาพ เศรษฐกิจ ศาสนา และเครือข่ายทางสังคม อย่างไรก็ตาม พบว่า ผู้สูงอายุไทยให้ความสำคัญต่อครอบครัวมากกว่าเพื่อน ขณะที่ผู้สูงอายุในสังคมตะวันตกให้ความสำคัญกับเพื่อนมากกว่าครอบครัว ส่วนปัจจัยบ่งชี้ความสุขของศตวรรษิกชนในสังคมไทยและสังคมตะวันตกที่เหมือนกัน คือ ความทรงจำที่มีความสุข หรือความพึงพอใจในชีวิตในอดีตส่งผลถึงความสุขในปัจจุบัน กาญจนา เทียนลายและวรรณิ หุตะแพทย์(2558) ศึกษาสถานการณ์การเลี้ยงดูหลานในครัวเรือนข้ามรุ่นของประเทศไทยการส่งลูกไปให้พ่อแม่ หรือปู่ - ย่า/ตา - ยายของเด็กเป็นผู้เลี้ยงดูของผู้ย้ายถิ่นซึ่งเป็นประชากรวัยแรงงานทำให้ครอบครัวที่ถิ่นต้นทางต้องกลายเป็นครอบครัวข้ามรุ่นที่มีเพียงคน 2 รุ่น คือ รุ่นปู่ - ย่า/ตา - ยาย และรุ่นหลานการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาสถานการณ์การเลี้ยงดูหลานในครัวเรือนข้ามรุ่นในประเทศไทย ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่มีการเก็บข้อมูลใน 3 จังหวัดของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก ขอนแก่น และกาญจนบุรีเก็บข้อมูลในช่วงเดือนตุลาคม - ธันวาคม 2556 ผลการศึกษาพบว่า ปู่ - ย่า/ตา - ยายส่วนใหญ่รู้สึกยินดีและเต็มใจที่มีโอกาสได้รับบทบาทเป็นปู่ - ย่า/ตา - ยายที่ดูแลหลาน แต่ในขณะที่เดียวกันบางคนก็รู้สึกว่าการเลี้ยงดูหลานเป็นภาระด้วย โดยพบว่าเงินส่งกลับที่ไม่เพียงพอการมีสุขภาพที่ไม่แข็งแรง และฐานะทางเศรษฐกิจของปู่ - ย่า/ตา - ยายที่มีรายได้ไม่เพียงพอ เป็นปัจจัยที่ส่งผลทำให้ปู่ - ย่า/ตา - ยายรู้สึกว่า การเลี้ยงดูหลานเป็นภาระและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางจิตใจของผู้เป็นปู่ - ย่า/ตา - ยายในครัวเรือนข้ามรุ่น ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐจึงควรช่วยแบ่งเบาภาระปู่ - ย่า/ตา - ยายที่ต้องเลี้ยงหลาน โดยอาจสนับสนุนเป็นเบี้ยยังชีพสำหรับผู้ที่ต้องรับภาระเลี้ยงดูหลานโดยเฉพาะปู่ - ย่า/ตา - ยายไม่มีรายได้หรือมีรายได้ไม่เพียงพอ ขณะเดียวกันลูกที่ย้ายถิ่นก็ต้องรับผิดชอบลูก และพ่อแม่ที่ช่วยดูแลลูกของตน โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจด้วยเงินส่งกลับ ที่จะช่วยแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ได้

ปัจจุบันในจังหวัดสุรินทร์ มีจำนวนหลังคาเรือน 203,529 หลังคาเรือน จำนวนประชากร 988,801 คน จำนวนผู้สูงอายุ 101,540 คน จำนวนเด็กแรกเกิด ถึง 6 ปี 60,697 คน จำนวนผู้สูงอายุ ที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรัง 16,944 คน จำนวนสตรีตั้งครรภ์ 5,707 คน จำนวนผู้สูงอายุ ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ 2,052 คน จำนวนสตรีอายุ 35 ปี ขึ้นไป 203,724 คน จำนวนผู้พิการ 19,398 คน (ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย,2559)

มีหน่วยงานต่างๆ พยายามติดตามดูแลผู้สูงอายุ ได้แก่ สำนักงาน ก.พ. เป็นโครงการปัจฉิมนิเทศข้าราชการเกษียณอายุ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 ขึ้น ประกอบด้วย หลักสูตรที่ 1 (ระยะเวลา 1 วัน) หลักสูตรที่ 2 (ระยะเวลา 5 วัน) เป็นการประชุมสัมมนาให้ความรู้เพิ่มเติมและฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุเพื่อให้สามารถนำไปปรับใช้ด้วยตนเองได้ แบ่งเป็น 3 หลักสูตรได้แก่ 1) การ

รักษาสุขภาพเมื่อเกษียณอายุ “โปรแกรมสร้างสรรค์ชีวิตใหม่.....ใส่ใจสุขภาพ” (กำหนดจะจัดที่ เดอะเลกาซี ริเวอร์แคว รีสอร์ท อำเภอด่านมะขามเตี้ย จังหวัดกาญจนบุรี) 2) การเตรียมตัวเมื่อเกษียณอายุ “โปรแกรมสู่ชีวิตใหม่.....หลังวัยทำงาน” (กำหนดจัดที่ ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพมิชชั่น อำเภอแม่เหล็ก จังหวัดสระบุรี) และ 3) การเสริมสร้างสุขภาพวัยเกษียณอายุ “โปรแกรมเสริมสร้างพลัง.....สุขภาพ หลังวัยเกษียณ” (กำหนดจัดที่ เพชรธรรมชาติ รีสอร์ท อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี) โดยมีกลุ่มพัฒนาคุณภาพชีวิตข้าราชการเป็นผู้ประสานงานหลักสูตร

ประมาณการผู้เกษียณอายุราชการ ปีงบประมาณ 2558 แยกตามประเภทบุคคลและส่วนราชการต่าง ๆ โดยมีข้าราชการ 33,673 คน และลูกจ้างประจำ 6,624 คน รวมทั้งสิ้น 40,297 คน ปีงบประมาณ 2559 แยกตามประเภทบุคคลและส่วนราชการต่าง ๆ โดยมีข้าราชการ 40,451 คน และลูกจ้างประจำ 6,955 คน รวมทั้งสิ้น 47,406คน (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์,2559) นอกจากนี้อาชญา รัตนอุบล และคณะ. (2553)ศึกษา การเตรียมความพร้อมผู้ใหญ่วัยแรงงานเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ ได้เสนอแนะแนวทางไว้ว่า 1) ปัญหาและความต้องการในการจัดกิจกรรม การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน มีความครอบคลุมเนื้อหาทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการปรับตัวทางสังคมและจิตใจ ด้านพฤติกรรมกรออมและด้านพฤติกรรมกรเรียนรู้ ดังนั้นหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน รัฐวิสาหกิจ และประชาชนควรจัดกิจกรรมเพื่อเตรียมความพร้อมดังกล่าว โดยจัดให้ครอบคลุมทั้ง 4 ด้านข้างต้น โดยควรต้องเน้นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่วัยเกษียณอายุโดยตรง มิใช่เนื้อหาโดยทั่วไป 2) ในการก้าวสู่ผู้มีพฤติกรรมอย่างแท้จริง ผู้ตอบแบบสอบถามมีปัญหาการจัดการหาความรู้เรื่องการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อความปลอดภัย และความต้องการด้านการเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพอนามัยในการตรวจสุขภาพประจำปี ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล ควรขับเคลื่อนและรณรงค์ให้ประชาชนได้รับการตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ โดยการทำงานเชิงรุก ได้แก่ การให้หน่วยงานทุกหน่วยงานเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการดูแลและใส่ใจด้านสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ เช่น การจัดทำแผนการดูแลสุขภาพระยะยาว การจัดให้มีการตรวจสุขภาพประจำปี และตรวจเพิ่มพิเศษสำหรับผู้ที่มีปัญหาด้านสุขภาพ การรณรงค์ด้านการออกกำลังกายในหน่วยงาน การให้ความรู้ในเรื่องโรคและภาวะที่พบบ่อยในวัยสูงอายุ เพื่อให้ตระหนักและป้องกันมิให้เกิดโรคดังกล่าวหรือชะลอให้เกิดช้าลง เรื่องเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ในภาพรวม คือ เมื่อมีการเฝ้าระวังล่วงหน้าจะทำให้คนที่เป็โรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ลดลงตามลำดับซึ่งจะทำให้ประเทศสามารถประหยัดงบประมาณการดูแลรักษาโรคที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุได้มากขึ้น เป็นต้น 3) ผู้ใหญ่วัยแรงงานอายุ 50 - 59 ปี มีปัญหาด้านการเตรียมความพร้อมด้านการปรับตัวทางสังคมและจิตใจ ในเรื่องการเป็นสมาชิกกลุ่มของคนในกลุ่มวัยใกล้เคียงกัน และต้องการการเรียนรู้และปรับตัวเกี่ยวกับสุขภาพจิต ดังนั้น ทุกภาคส่วนในประเทศ โดยเฉพาะในระดับครอบครัว ควรให้ความสำคัญในการเสริมสร้างสัมพันธ์ภาพดังกล่าว รวมทั้งหน่วยงานระดับท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมใน

การพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมให้มากที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม หน่วยงานที่เป็นหลักที่เกี่ยวข้อง อาจเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความสัมพันธ์ โดยการสนับสนุนให้เกิดการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างคนในครอบครัวในวันสำคัญต่างๆ เป็นต้น รวมทั้งการให้ความรู้ด้านการปรับสภาพจิตใจ ให้อยอมรับและเข้าใจถึงสภาพจิตใจที่เปลี่ยนไปตั้งแต่ก่อนวัยเกษียณอายุ เช่น ภาวะวัยทอง ที่เกิดขึ้นในช่วงอายุประมาณ 55 ปีขึ้นไป รวมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพอารมณ์และจิตใจเมื่อเข้าสู่วัยเกษียณอายุ ทั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกทุกคนเกิดความเข้าใจและดูแลตนเองตั้งแต่ยังไม่ถึงวัยเกษียณอายุ 4) ผู้ใหญ่วัยแรงงานมีปัญหาการจัดการการเงินและการลงทุน และมีความสนใจในการส่งเสริมความร่วมมือเรื่องการออมและการลงทุน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการคลัง และตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ควรมีการดำเนินงานในการให้ความรู้เรื่องการออมและการลงทุนอย่างกว้างขวางและเพียงพอ เช่น การจัดทำคู่มือการบริหารจัดการการเงินอย่างง่าย ที่ส่งเสริมให้ผู้ใหญ่สามารถจัดการวางแผนการออมและการลงทุนได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ หน่วยงานต่างๆ ควรจัดการอบรมเกี่ยวกับการบริหารการเงินและการออมให้แก่พนักงานของตนเอง โดยจัดทำเป็นหลักสูตรอบรมระยะสั้นประมาณ 1 – 2 วัน โดยเชิญผู้รู้ด้านการจัดการการเงินในองค์กรหรือท้องถิ่นมาเป็นวิทยากรบรรยาย เพื่อการกระตุ้นให้ผู้ใหญ่ได้ตระหนักและได้แนวคิดในการจัดการการเงินของตนเองอย่างเหมาะสม ตั้งแต่ยังไม่เกษียณอายุ เนื่องจากการจัดการการเงินเป็นเรื่องที่ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการ ดังนั้น หน่วยงานทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐภาคธุรกิจ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ต้องร่วมกันวางแผนการเงินตั้งแต่เริ่มต้นการทำงานจะช่วยบรรเทาปัญหาทางการเงินเมื่อเกษียณอายุได้ 5) ผู้ใหญ่วัยแรงงานมีปัญหาการได้รับการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และมีความต้องการฝึกนิตยการเรียนรู้เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา หน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ควรต้องดำเนินงานให้กว้างขวางและจริงจัง เช่น ในด้านการอบรมวิชาชีพ จากการวิจัย พบว่า ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งขาดรายได้ และต้องการอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ ดังนั้น หน่วยงานดังกล่าว ควรมีการจัดอบรมด้านวิชาชีพให้กับบุคคลที่ต้องการหารายได้พิเศษเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว โดยอาจจัดให้กับคนในวัย 55 – 60 ปี เป็นต้น ไปเพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการหารายได้ให้กับผู้เรียนเมื่อเกษียณอายุแล้ว เป็นต้น 6) ผู้ใหญ่วัยแรงงานที่อายุ 50 – 54 ปี และ 55 – 59 ปี มีความต้องการและปัญหาในการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ แตกต่างกันในหลายประเด็น ดังนั้น การพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงต้องคำนึงถึงหลักการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของบุคคลแต่ละวัยให้เหมาะสม และออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับช่วงวัยและความต้องการของแต่ละกลุ่มอายุ เพื่อจะได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้และเนื้อหาได้อย่างเหมาะสมและตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง 7) เขตพื้นที่ระหว่างเขตเมืองและเขตชนบท มีความสัมพันธ์กับลักษณะด้านอาชีพและสภาพการดำรงชีวิตจึงทำให้ สภาพ ปัญหา และความต้องการในการเรียนรู้เพื่อการเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้สูงอายุมีความแตกต่างกัน ดังนั้น การพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรม

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงควรพัฒนาให้เหมาะกับสภาพพื้นที่ อาชีพ และ การดำรงชีวิต อย่างแท้จริง เพื่อความสอดคล้องกับบริบทดังกล่าว อาทิ พื้นที่เมืองควรจัดโดยผ่าน หน่วยงานต้นสังกัด ให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพปัญหา รวมทั้งนโยบายขององค์กรที่จะ พัฒนาพนักงานในหน่วยงาน สำหรับพื้นที่ชนบทควรจัดกิจกรรมโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการกำหนดปัญหาและความต้องการ ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองเพื่อการ พัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน 8) การนำรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม อัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงานที่ ได้จากการวิจัยไปใช้ควรคำนึงถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ของหลักการ กระบวนการ และปัจจัยที่ ช่วยส่งเสริมให้รูปแบบดำเนินไปได้ โดยมีความทันสมัยสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เน้นกิจกรรมเชิงบูรณาการแบบองค์รวมที่มีหลากหลายศาสตร์ และสามารถศึกษาได้หลายช่องทาง เช่น รูปแบบการศึกษาด้วยตนเองจากชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง การจัดกิจกรรมค่ายการเตรียมความ พร้อมเพื่อเข้าสู่วัยเกษียณอายุ กลุ่มสนใจหรือการรับฟังการบรรยายจากวิทยากร การให้ความรู้ผ่าน สื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์ เป็นต้น 9) มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุ ควรกำหนด มาตรการผลักดันข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการนำรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของ ผู้ใหญ่วัยแรงงาน ต่อสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อไปสู่การปฏิบัติ โดยการ จัดทำแผนยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่วัยเกษียณอายุ และนำเสนอต่อ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทุกภาคส่วนได้เห็นความสำคัญ และตระหนักถึงความจำเป็นในการ เตรียมการก่อนการเกษียณอายุ

การพัฒนาอย่างยั่งยืนกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม

แนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นมีหลากหลายรูปแบบ แนวคิดหนึ่งในการพัฒนาได้แก่แนวทาง ดำเนินเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้เมื่อถึงเวลาที่นักวิจัยต้องจากไป แนวคิดนั้นได้แก่การ พัฒนาแบบยั่งยืน ประกอบด้วยปรัชญาและแนวทางดังนี้

1. ปรัชญาของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ ความเชื่อปรัชญาเกี่ยวกับตัวมนุษย์ (สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย.2545) บางประการอัน ได้แก่

1.1 ชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งมีความสำคัญในฐานะเป็นส่วนร่วมของประเทศ การ ทรุคโทรมหรือเสียหายของชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่ง หมายถึง ความเสียหายส่วนหนึ่งของประเทศ

ดังนั้น การที่นักวิจัยจากภายนอกจะกระทำการใดๆ กับชุมชน เสมือนที่กระทำกับ “หนูตะเภา” หรือ “วัตถุสำหรับการวิจัย” (Research Object) ตามอำเภอใจ โดยที่สมาชิกในชุมชนไม่มีส่วนร่วมด้วยย่อมไม่เป็นการสมควร เพราะนักวิจัยจะไม่สามารถรับผิดชอบต่อผลที่ตนกระทำกับชุมชน

1.2 ชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองที่อาจไม่เหมือนกับแห่งอื่นๆ ที่นักวิจัยเคยรู้จักและอาจไม่เหมือนกับที่กล่าวไว้ในตำราเชิงทฤษฎี ที่นักวิจัยได้เล่าเรียนมา ดังนั้น นักวิจัยจากภายนอกจะถือว่าความรู้และประสบการณ์ของตนเองมีมากพอ สำหรับจะกระทำกับชุมชน ย่อมไม่สมควร

1.3 สมาชิกแต่ละคนของชุมชนท้องถิ่นนอกจากจะได้รับการปกป้องตามหลัก “สิทธิมนุษยชน” แล้วยังเป็นผู้มีศักยภาพ มีความรู้ความสามารถมีคุณงามความดีจึงควรได้รับการปฏิบัติ อย่างผู้มีเกียรติ

1.4 มนุษย์ทุกคนมีความสามารถโดยธรรมชาติในระดับหนึ่ง ที่จะร่วมคิดวางแผน เพื่อสร้างสรรค์อนาคตที่ดี ของตนเองและของกลุ่มของตน

1.5 มนุษย์เป็นสัตว์สังคมมนุษย์ไม่อาจเจริญรุดหน้าได้มากนักโดยลำพังตนเองที่แยกจากหมู่คณะ มนุษย์จำเป็นต้องร่วมมือกันสร้างความเจริญของชุมชนท้องถิ่นของตน ควบคู่กับความเจริญของเอกัตบุคคล

1.6 สิ่งที่เรียกว่า “ความน่าเชื่อถือ” สำหรับการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นนั้น จะใช้เกณฑ์จากภายนอกหรือจากตัวแบบทางความคิดเชิงทฤษฎีในตำราวิจัยเพียงด้านเดียวหาพ้อไม่ จำเป็นต้องใช้เกณฑ์ของความเห็นชอบจากสมาชิกในท้องถิ่นด้วยเป็นสำคัญ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตของเขาและเขาเองก็มีความรู้มีประสบการณ์ในระดับหนึ่ง สำหรับจะใช้ตัดสินใจว่าอะไรควรอะไรไม่ควร

1.7 ความหมายของ “ความยั่งยืน” ของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ก็คือ ความคงอยู่อย่างถาวรของทั้งปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิตตามแนวคิดเชิงระบบ ดังนั้น การมี PAR เป็นกระบวนการต่อเนื่องและถาวรในชุมชนท้องถิ่นใด จึงเท่ากับมีปัจจัยนำเข้า และกระบวนการที่ยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดผลผลิต คือ ความเจริญที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นนั้น

2. กระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการของการทำงานร่วมกัน ต้องอาศัย การสืบสวนสอบสวนหาปัญหาและข้อโต้แย้งร่วมกันเป็นกลุ่มวิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหา (ทาง

เศรษฐกิจสังคม ทางการเมืองการปกครอง ทางวัฒนธรรม ทางส่วนบุคคล) รวมกันเป็นกลุ่ม และเหนือสิ่งอื่นใดต้องปฏิบัติงานร่วมกันอย่างเป็นกลุ่มในการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ยิ่งไปกว่านั้น PAR ยังเป็นกระบวนการวิจัยที่ค่อนข้างจะลำเอียงไปในด้านกระบวนการประชาธิปไตย PAR ยืนหยัดขึ้นมาได้ด้วยประชาชนผู้มีหัวใจเปี่ยมด้วยการวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้ในการแก้ไขปัญหาของตน มันเป็นเครื่องมือที่ช่วยเหลือกลุ่ม คนยาก คนจน และคนที่ด้อยโอกาส ด้วยการวางพื้นฐานของการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานพัฒนาทั้งหลายกับชุมชนเช่นนี้ มันจะช่วยเอื้ออำนวยต่อกระบวนการปลดปล่อย ประชาชนให้แก้ปัญหาของตนเองได้ เมื่อเราใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เรียกว่า PAR อย่างถูกต้อง เราก็จะบังเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างน้อยสามประการ ได้แก่ ประชาชนได้รับการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ประชาชนมีการกระทำมากขึ้น และประชาชนมีการเผยแพร่พลังความรู้กันมากขึ้น กระบวนการของ PAR นั้น มิใช่เพียงการสืบค้นปัญหาและการแก้ปัญหาเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการกระตุ้นให้ประชาชนมีการกระทำต่อปัญหาเหล่านั้น การกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดต่อปัญหาทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ผลสุดท้าย ประชาชนมิได้เพียงเรียนรู้การแก้ปัญหาเท่านั้น แต่ได้เพิ่มพูนความรู้ให้พร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาที่ยากไปกว่านี้ กระบวนการและผลลัพธ์ของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม นั้นเป็นของประชาชน ประชาชนมีสิทธิ์และเสียงที่สำคัญในการตัดสินใจอันเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วม แต่เพื่อให้การตัดสินใจนั้นได้รู้ทั่วกัน จึงจำเป็นต้องใช้ประชาชนได้รู้ถึงปัญหาต่างๆ ด้าน ในการวิจัยแบบปฏิบัติการแบบนี้ประชาชนต้องมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการ มีส่วนเกี่ยวข้องในผลพวงของการตัดสินใจที่กำลังมาไม่ว่าในทางบวกหรือทางลบ ผู้ประสานงานการวิจัยจะต้องยอมรับ ในกฎข้อนี้และเฉียบแหลมที่จะแนะนำแนวทางการแก้ไขหรือควบคุมกระบวนการด้วยตนเองหรือด้วยหน่วยงานภายนอก ยิ่งไปกว่านั้นผู้ประสานงานการวิจัยจะต้องยอมรับนับถือทักษะในทางวัฒนธรรมการเมืองและการปกครองของชุมชน ฝึกปฏิบัติควบคุมตนเองให้อยู่ในกาลเทศะ ทำตัวแบบธรรมดาๆ ในเวลาเดียวกันก็สร้างความสัมพันธ์แบบเปิดเผยเป็นกันเองกับประชาชนทุกคน ถ้าประชาชนตัดสินใจโดยใช้วิธีการเก่าๆ ดั้งเดิม เราก็สามารถใช้การวิจัยปฏิบัติการเข้าช่วยให้ประชาชนได้เห็นปัญหาข้อโต้แย้งให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการไม่ปฏิบัติตามวิธีการแบบเดิม ตัวอย่างเช่น ในชนบทจะมีหลักปฏิบัติเป็นเสมือนขอบเขตของการเคารพนับถือระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก ระหว่างผู้มีอำนาจกับผู้ไม่มีอำนาจ ถ้าขอบเขตเหล่านี้หมดไป การตัดสินใจเชิงเหตุผลอาจยากลำบากขึ้น ถ้าการรักษาศักดิ์ศรีหรือรักษาหน้าถูกคุกคาม ในการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้น การมีส่วนร่วมหมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในทุกด้านของกระบวนการพัฒนา ซึ่งรวมทั้ง การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงานโครงการ ผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการวิจัย จึงต้องหลีกเลี่ยงโดยจะไม่เข้าไปรับผิดชอบมากเกินไป แต่กลับทำหน้าที่เผยแพร่หรือมอบหมายงานให้ประชาชนทำแทน ความสำเร็จของผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการวิจัยนั้นสามารถวัดได้จากการดูว่า ชุมชนนั้นได้ทำหน้าที่ของแต่ละคนไปได้มากน้อย เราต้องทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมมีการเฉียบไวต่อเรื่องต่างๆ เช่น สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สันติภาพ ความเสมอภาคทางเพศ ศิลปะ ตลอดจน การอนุรักษ์การบริการด้าน

วัฒนธรรมและอื่น ๆ สิ่งที่ทำหาย การมีส่วนร่วมที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งคือ ทำอย่างไรจึงจะชักชวน ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นกลุ่มก้อน และรักษาการมีส่วนร่วมของประชาชนนี้ให้ เหนียวแน่นยั่งยืน โดยเฉพาะประชาชนในสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ มิได้มีการเข้ามามีส่วนร่วมกันมา ก่อน(สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ และสำนัก มาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย. 2545)

3. วิธีการของการดำเนินการมีส่วนร่วม

วิธีดำเนินการของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นมีกิจกรรมที่แตกต่างกันอยู่ สองชุด ซึ่งจะต้องจำแนกให้ท่านได้เข้าใจให้ชัดเจนทั้งสองชุดคือ

3.1 กิจกรรมการวิจัยปฏิบัติการหรือ PAR ของผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการวิจัย กิจกรรมของผู้ประสานงานการวิจัยนั้นก็คือ กิจกรรมการแสวงหาความรู้ของนักวิจัยปฏิบัติการตาม โครงการ PAR แต่ละคนในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จุดมุ่งหมายที่สำคัญ ของนักวิจัยคือ การสร้าง รูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพเป็นไปตามหลักการวิจัย เชิงวิทยาศาสตร์และสามารถที่จะ เผยแพร่แก่สังคมได้รูปแบบของการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผลนั้น จะต้องเป็นรูปแบบที่สามารถ แก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่สิ้นเปลืองเงินทอง กำลังงานและเวลาไม่มากนัก แต่ ในเวลาเดียวกันก็ได้รับผลตอบแทนสูง

3.2 กิจกรรมการวิจัยปฏิบัติการหรือ PAR ของชุมชน กิจกรรมวิจัยปฏิบัติการของ ชุมชนคือ กิจกรรมที่เกิดจากความพยายามในการแก้ปัญหาชุมชนของนักวิจัยปฏิบัติการร่วมกับ ชุมชน นักวิจัยปฏิบัติการที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการวิจัยจะทำหน้าที่เป็นผู้ ช่วยเหลือตั้งแต่เริ่มแรก และค่อยๆ ลดการช่วยเหลือลงและหวังว่าเมื่อสิ้นสุดโครงการแล้วประชาชน จะสามารถแก้ปัญหาของตนไปตามลำพังได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยมิต้องได้รับการช่วยเหลือจาก ภายนอก (สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ และสำนัก มาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย. 2545) นอกจากนี้ในการดำเนินการตามขั้นตอนของการมี ส่วนร่วมนั้น อมรวิรัช นาคทรพรพและดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว (2541 : 8-11) ได้แบ่งขั้นตอนไว้ ดังนี้

1) ขั้นตอนเตรียมการประสานพื้นที่ ในขั้นเตรียมการประสานพื้นที่นี้มีงานต่าง ๆ มากมายที่นักวิจัยต้องทำ อาทิ (1) การคัดเลือกชุมชนซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยในการสำรวจและศึกษา ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทุกด้าน นับตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรของชุมชน ลักษณะทางด้านชีวภาพ ข้อมูลทางด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ในการศึกษาและ รวบรวมข้อมูลดังกล่าว ควรรวบรวมข้อมูลทั้งด้านเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยอาจอาศัย จากหน่วยราชการที่มีอยู่ องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมกับการสำรวจเบื้องต้นในชุมชน ต่อจากนั้นจึงตัดสินใจเลือกชุมชนที่มีความเหมาะสม และมีปัญหาที่สามารถดำเนินการวิจัยได้ 2)การ

สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เพื่อปูทางไปสู่การพัฒนาผลักดันให้เกิดความร่วมมือระหว่างสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะต้องเป็นผู้ที่คนในชุมชนไว้วางใจและให้การยอมรับ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้วิจัยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเสียก่อน ซึ่งจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเป็นศิลปะและเป็นงานที่ไม่ง่ายนัก เนื่องจากในปัจจุบันแทบจะไม่มีชุมชนใดที่ไม่เคยมีบุคคลภายนอก นักวิจัย นักพัฒนาเข้าไป ทุกชุมชนต่างได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอกมามากบ้างน้อยบ้าง แต่ละชุมชนจะมีกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ ในชุมชน ซึ่งอาจเป็นการจัดตั้งขึ้นเอง หรือมีบุคคลอื่นเข้ามาจัดตั้งให้

2) ขั้นเริ่มวิจัยใส่ใจกระบวนการชุมชน ขั้นเริ่มวิจัยใส่ใจกระบวนการชุมชน ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่นักวิจัย พึงกระทำได้แก่ (1) การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น โดยดำเนินการศึกษาร่วมกับชุมชนซึ่งจำเป็นต้องกระทำควบคู่ไปกับการให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องของกระบวนการและขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ อย่างมีส่วนร่วมในการให้ความรู้แก่ชุมชน เป็นการใช้รูปแบบและแนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่ ครอบคลุมการพัฒนาทักษะต่างๆ นับตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูล ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ของชุมชน การตีความข้อมูลการสรุปและให้ข้อเสนอแนะบนพื้นฐานของข้อมูล (2)การกำหนดปัญหา ซึ่งในเบื้องต้นอาจพบว่าชุมชนมีปัญหาและความต้องการที่หลากหลายแต่เมื่อถึงขั้นการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาอาจจะพบว่ามีความจำเป็นที่จะต้องเลือกและกำหนดปัญหามีการลำดับความสำคัญของปัญหา โดยพิจารณาจากปัจจัยและองค์ประกอบต่างๆ เช่น ความรุนแรงของปัญหา ความยากง่ายในการดำเนินการแก้ไขปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหา และจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งในขั้นตอนนี้จะต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการอภิปรายแสดง ความคิดเห็นและตัดสินใจในการเลือกและกำหนดปัญหา (3)การร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยกำหนดวิธีการเก็บข้อมูลอะไร อย่างไร ส่วนใดจะใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ สังเกต หรืออาจจะใช้การอภิปรายกลุ่ม จะใช้เวลาในการเก็บข้อมูลนานเท่าไร ใครจะรับผิดชอบเก็บข้อมูลในเรื่องอะไรเป็นต้น (4)การวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนนี้ อาจพบข้อจำกัด สำหรับคนในชุมชน ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมเนื่องจากประสบการณ์และความรู้ในเรื่องการวิจัยมีจำกัด ดังนั้น ตัวผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนคัดเลือกสมาชิกในชุมชนที่มาร่วมควรจะเป็นผู้ที่อ่านออกเขียนได้ ทั้งนี้เมื่อได้วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปแล้ว สมาชิกชุมชนก็จะได้รับทราบถึงสถานการณ์ของปัญหาที่ได้มีการหยิบยกมาว่ามีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด อะไรคือสาเหตุของปัญหา มีปัจจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ ใครหรือกลุ่มใดที่มีผลกระทบ หรือได้รับความเดือดร้อน จากปัญหานั้นๆ ใครหรือกลุ่มใดที่มีผลกระทบหรือได้รับความเดือดร้อน จากปัญหานั้นบ้าง (5) การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ทราบ และเป็นการร่วมกันยืนยัน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ในการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อแก้ปัญหาต่อไป

3) **ขั้นพัฒนามุ่งแก้ปัญหาชุมชน** ขั้นตอนมุ่งแก้ปัญหาชุมชน ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่นักวิจัยพึงดำเนินการดังนี้ (1) กำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหานั้นๆ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรมต่างๆ ขั้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิก แต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม จัดทำตารางและกำหนดเวลาที่จะดำเนินตามโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ในขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ ยังเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในชุมชนผู้วิจัย นอกจากจะเป็นผู้ที่คอยกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ แล้วผู้วิจัยอาจจะต้องทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น แนะนำช่องทางในการหาแหล่งทรัพยากร หรือแหล่งที่ให้สนับสนุนจากภายนอกชุมชน นอกเหนือจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อนำมาใช้ดำเนินงาน (2) การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ โดยมีแกนนำ หรือกลุ่มในชุมชน เป็นกลุ่มทำงานแต่กลุ่มนี้จะต้องเป็นกลุ่มบุคคลที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ โดยกลุ่มทำงานหรือกลุ่มแกนนำนี้อาจจะเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่อยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน แต่ในกรณีที่ชุมชนไม่มีกลุ่มหรือองค์กรที่เหมาะสม ก็มีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมที่ได้ตั้งไว้ สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้คือการกระจายหน้าที่ ความรับผิดชอบต่างๆ ระหว่างสมาชิกของชุมชนระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำงานระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้วิจัย และการมอบหมายงานให้ตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล การกระจายทรัพยากร และการให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ทั้งนี้ในการกำหนดกิจกรรมในการดำเนินงาน จำเป็นต้องอาศัยความรู้ และทักษะเฉพาะบางประการ ซึ่งรวมทั้งเทคนิคการบริหารงาน การทำงานร่วมกัน การแก้ปัญหา เพิ่มพูนทักษะต่างๆ ในการปฏิบัติงาน จึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบ ของผู้วิจัยในการจัดอบรมหรือ จัดหาวิทยากรภายนอกหรือแม้แต่ในชุมชนเองที่จะเสริมความรู้ ทักษะให้กับสมาชิกทั้งก่อนและขณะปฏิบัติการ (3)การติดตามและประเมินผลซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่มีจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อดูปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานว่ามีอะไรบ้างที่จะต้องแก้ไข โครงการและกิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปตามแผนงานที่กำหนดไว้หรือไม่ ในขั้นตอนนี้สมาชิกของชุมชนยังมีส่วนร่วม และเป็นผู้ดำเนินการติดตามและประเมินผลโครงการ ดังนั้นจำเป็นเช่นกันที่กลุ่มติดตามและประเมินผล จะได้รับการฝึกอบรมความรู้และเทคนิคในการติดตามและประเมินผลอย่างง่าย ๆ จากผู้วิจัยก่อนที่จะปฏิบัติงานเพื่อความเหมาะสมอาจมีการจัดตั้งกลุ่มติดตาม และประเมินผล กลุ่มใหม่ขึ้นอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้ เพื่อทำหน้าที่นี้ โดยเฉพาะเพียงป้องกันอคติที่จะเกิดขึ้น ในการติดตามและประเมินผล

โดยสรุปการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหาความต้องการ คิดและหาวิธีแก้ปัญหา เพื่อให้มีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา เช่น (1)ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา (2)ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุผล และที่มาของปัญหา (3)ประชาชนมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการและพิจารณาวางแผนแก้ปัญหา (4)ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผน (5) ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคและปัจจัยที่มีส่วนทำให้การดำเนินการบรรลุ

เป้าหมาย ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผลในระหว่างการดำเนินการควรประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความเห็นของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนกระบวนการวิจัยก็ต้องดำเนินไปโดยความร่วมมือกับทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบสิ้นกระบวนการ ดังต่อไปนี้ (ไพโรจน์ ชลารักษ์. 2548 : 20-21)

1 ขั้นการศึกษาบริบท ในขั้นนี้ นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่จะทำการศึกษาวิจัยเพื่อทำประชาคม โดยมีนักพัฒนาประชาสัมพันธ์ชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วม และชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย

2 ขั้นกำหนดปัญหา ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้งอธิบายเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหามาให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจตรงกัน ส่วนนักพัฒนาทำความเข้าใจประเด็นปัญหาละมอดถึงผลของการวิจัยได้อย่างชัดเจน และครอบคลุมส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ และชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้ข้อมูล และแสดงความคิดเห็นความต้องการ

3 ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัยให้ชัดเจน รวมทั้งระบุว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไร และอย่างไร เมื่อใดบ้าง พร้อมทั้งแผนการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนวิธีการวิจัย ส่วนนักพัฒนาจะเข้าร่วมปฏิบัติการวิจัยโดยติดตามผลการดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอน และคอยตรวจสอบผลของการดำเนินงานว่ามีสิ่งใดที่ผิดพลาด หรือไม่เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมาย หรือมีสิ่งใดที่เกิดแทรกซ้อนขึ้นมาหรือไม่ โดยชาวบ้านนั้น จะเข้ามีส่วนร่วมลงมือในการปฏิบัติงานวิจัยตามแผน และตรวจสอบผลว่าพึงพอใจหรือไม่

4 ขั้นการติดตาม ตรวจสอบและปรับปรุง รวมทั้งการแก้ไขระหว่างปฏิบัติการปฏิบัติงานวิจัย

5 ขั้นการสรุปผลการวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัย และเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัยออกเผยแพร่ นักพัฒนามีส่วนร่วมด้วยการรับทราบและตรวจสอบประเมินผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้าง โดยชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วมด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับผลของการวิจัยว่าพึงพอใจและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ และแสดงความคิดเห็นอื่นประกอบข้อมูลด้วยว่าเพราะเหตุใด เพื่อให้การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้มีแนวทางที่จะทำให้บรรลุประสงค์จึงยึดกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้เป็นแนวทางในกระบวนการศึกษาวิจัย

ดังนั้นเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่มีราคาถูกลง ทุกเพศทุกวัยสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ง่ายดายควรได้รับการหยิบยกเอามาใช้ประโยชน์กับกลุ่มสูงอายุและเตรียมพร้อมสำหรับการเข้าสู่สังคมสูงวัยต่อไป โอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการใช้เทคโนโลยีของผู้สูงอายุ ธีระพงศ์ สันติภพ(2553)ได้ศึกษาวิเคราะห์โอกาสและการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้สูงอายุ โดยใช้ข้อมูลการสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2551 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เป็นพื้นฐานในการศึกษา ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงโอกาสในการใช้เทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต และโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุ โดยพบว่ากลุ่มผู้สูงอายุ 60 - 69 ปี มีการใช้อินเทอร์เน็ตในสัดส่วนที่สูงที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้สูงอายุ 70 - 79 ปี และกลุ่มผู้สูงอายุ 80 ปีขึ้นไป นอกจากนี้ ยังพบว่า ผู้สูงอายุเพศหญิงมีการเข้าถึงเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์และโทรศัพท์มือถือมากกว่าผู้สูงอายุเพศชาย แต่ผู้สูงอายุเพศชายจะมีการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตมากกว่าผู้สูงอายุหญิง